

SZOLNOKI ERNŐ
BIBLIOGRAFIAI
LEXIKON

VÖRÖSVÁRY

Szolnoki Ernő

Bibliografiai lexikon

**Könyvtörténeti és bibliografiai
szakkifejezések kis szótára**

A

abacus – fedőlap, tábla, írólap, eredetileg számológépet, majd asztalkát, az asztal fedőlapját jelentette, később minden szegletes táblát, könyvtáblát is.

abbreviatio – rövidítés.

abbreviatura – (brevis = rövid) rövidítés; a könyv történetében a kodexírás és másolásban nyert különösebb jelentőséget; a szöveg írásának gazdaságosságára törekedve (hely, idő és fáradság megtakarítására) egyes szavakat, szóvégződéseket, akkor szinte általánosan ismert és egyezményesen elfogadott abbreviaturákkal helyettesítettek. Az abbreviatura használata később a nyomtatott könyveknél is igen elterjedt volt; az ősnymondászok betűkészletében igen sok az összevont jel, az egy betűlábra vésett ligatura és abbreviatura; egész addig, amíg a modern nyomdatechnika feleslegessé tette és kiküszöbölte őket, bár rövidítéseinkben ma is tovább élnek.

abdicatio – lemondás, leköszönés.

aberratio – eltérés, megtévelyedés (orvosilag: a normálistól való eltérés).

ablativus – távolító eset.

abonens – előfizető.

absurdum – képtelenség, lehetetlenség.

accentus – 1. hangsúly, 2. kiejtés, beszéd mód; tájsházások hanghordozása, beszéd módja, 3. ékezet.

accumulatio – a kifejezések halmozása.

accusativus – tárgyeset.

acrographia – kidomborodó rajz, amit maratással értek el, s a régi litografiai eljárásoknál alkalmazták.

acrostichon – olyan vers, amelyben a sorok, vagy versszakok kezdőbetűi összeillesztve valamely értelmes kifejezést jelentenek; gyakran neveket, titkos vallomások, üzeneteket, jelmondatokat szöttek így verseikbe a költők.

acta – irat.

acta diurna – napi újdonság, jelentés, a mai újság római őse; közszemlére kifüggesztve volt olvasható.

actinographia – sokszorosítás röntgensugarak által. Fényérzékeny tette papír-tömeget átvilágítanak, s az egy példányban festékek kinyomott nyomtatvány körvonalai ez úton egész tömeg papíroson megjelenik.

actuarius – írnok.

adagium – példabeszéd; közmondás.

adapertio – 1. megnyitás, 2. nyilatkozat, magyarázat.

adaptatio – átvétel, átdolgozás, szabad fordítás.

addendum, -a – pótlandó, -k.

additamentum, -a – pótlások, helyesbítések, függelék.

additio – összeadás.

adhortatio – intés, buzdítás.

adjectamentum – toldalék.

adjectivum – melléknév.

ad lectorem – az olvasóhoz.

admittitur – „megengedettetik” a cenzor szokásos engedélye volt, amit a kinyomtatás előtt a korrekturára írt.

adnotatio, -nes – megjegyzés, -ek l. annotatio.

adnotatum, -a – észrevételek.

adparatus – előkészítés, bevezetés.

ad usum Delphini – tanulók számára, kényesebb közönség számára (írott könyv) (tulajdonképpen a francia trónörökös, a dauphin használatára).

adverbium – határozószó.

adversarius – jegyzőkönyv, házinapló; háztartási bevételek és kiadások könyve.

advolutum – melléklet, hozzáfűzés, hozzácsolás.

aenigma – rejtvény, talány.

aequivocatio – kétértelműség.

affamen – megszólítás.

affamentum – kegyes, lágy, nyájas beszéd.

agenda – előjegyzék (tenniszjátékosok számára), szertartáskönyv.

aggratulatio – üdvözlés, szerencsekívárat.

agiographus (l. hagiographus) – szentírást író.

agitatio – érvelés.

agitatio mentis – elmélkedés.

agnominatio – szójáték.

akologia – sebészeti műszertan.

album – a rómaiaknál eredetileg fehér hirdetőtáblát jelentett; ma átvitt értelemben általában nagyobb, quart vagy folio alakú könyvet jelent a legkülönbébb célokra, legtöbbször díszesen kiállítva (v.ö. emlékalbum, képalbum stb).

aldina – a nagyhírű velencei Aldus Manutius, nyomdász és könyvkiadó műhelyéből kikerült könyvek gyűjtőneve.

aldine – betűtípus; Aldus Manutius-ról, könyveiről az aldinákról elnevezve.

alexandrinus – francia eredetű versforma; tizenkét szótagos sor, középmetszettel és két mellékmetszettel négy részre osztva (v.ö. Arany, Toldi).

almanach – 1. évkönyv; 2. eredetileg naptár, amelynek irodalmi része az idők folyamán egyre nőtt, s ez az irodalmi része vált lényegesebbé; 3. évenként megjelenő könyv (arab eredetű).

allegatio – perbeszéd, bizonyítás.

allegória – megszemélyesítés, jelképes ábrázolása valamely művészi mondanivalónak, amelynek igazi értelmét valamely legtöbbször rejtett és helyettesíthető eszme jelenti.

alliteratio – kezdőrim; szókezdő hangok egyezése.

allocutio – megszólítás, vigasztaló, buzdító szó.

alloquium – beszéd, szózat, buzdítás, vigasz.

allotriológia – eltérés; más tanítás.

alphabetum – betűsor, ábécé.

altiloquium – fenszárnyaló, magasztos beszéd.

alucinatio – álmodozás, beszéd, fecsegés, félrebeszélés (l. halucinatio).

amelioratio – javítás (bonus = jó, melior = jobb).

appendix – l. appendix.

amphibológia – kétértelműség.

amplexio – (verstani) összekapcsolás.

ampliatio – bővítés.

anagnorismus – felismerés; drámai motívum, amelyben egymástól elkerült rokonok, vagy ismerősök ismét felismerik egymást.

anacaephalaeosis – rövid ismétlés, összefoglalás (latinul recapitulatio l. o.).

anadiplosis – megkettőzés, ismétlés (szónoklatban).

anagnosticum – felolvasásra való olvasmány.

anagramma – egy szó vagy mondat betűinek összekeveréséből képezett új kifejezés.

anakoluthia – mondattani hiba (a mondat befejezése nem logikus folytatása a kezdetének), nyelvi következetlenség.

analectum, -a – 1. egy vagy több író munkáiból összeállított szemelvények, 2. morzsalékot, ételhulladékot, illetve az ezt eltakarító rabszolgát jelentette; tréfás kétértelműséggel az elhullatott, elfelejtett versek összegyűjtője vagy gyűjteménye.

analógia – hasonlóság, hasonlat.

analysis – elemzés.

anapestus – két rövid és egy hosszú szótagból álló versláb, „lebegő”.

anaphora – 1. retorikai vonatkozásban ugyanazon szó ismétlése több mondat elején; 2. visszavonatkozás a beszédben valamely megelőző szóra.

anastrophe – fordított szórend.

anathema – egyházi átok.

anekdóta – rövid, humoros történet, adoma.

anepigrapha, -us – cím(felirat) nélküli könyv.

anfractus – szószaporítás.

animadversarius – megfigyelő, figyelés, észrevétel.

animadversio – megfigyelés, észrevétel, megjegyzés.

animadversiuncula – kis figyelmeztetés.

annalis, -es – évkönyv, történetkönyv.

annotamentum – megjegyzés.

annotatio, -nes – följegyzés.

anonym – névtelen. Könyvek általában névvel, szerzőjük nevével jelennek meg, de igen sok esetben a szerző a legkülönbözőbb okokból elhallgatja a nevét; ilyenkor névtelen, anonym könyvekről van szó. A szerző rejtett nevének megoldása sokat foglalkoztatja a bibliografusokat. Külön bibliográfiák vannak a névtelenül megjelent művekről.

annunciatio – jelentés.

anteacta – előirat, előszó.

antecantamentum – előének.

antelogium – előbeszéd.

anteludium – előjáték.

anthologia – gyűjtemény, kisebb irodalmi művek, gyűjtemények, szemelvények.

anticritica – ellenbíráló.

antilogia – ellenmondás.

antiloquium – ellenbeszéd.

antimetabole – szónoklatban a kifejezések felcserélése.

antiphona – egyházi ének, amit az énekkarak váltakozva énekelnek.

antiphonale – egyházi énekeskönyv.

antiphonarium – egyházi énekek könyve, karénekeskönyv.

antiphrasis – szójáték, hasonló hangzású, de ellentétes értelmű szavakkal.

antiqua – betűtípus, a renaissance szövegírása, amit különösen Olaszországban használtak az ősnyomdászok.

antiquarius – régiségkereskedő.

antiquarium – régiségkereskedés, régi könyvek, zeneművek, metszetek, s egyéb régi műtárgyak boltja.

antiquitas – régiség.

antispastus – klasszikus versláb (egy rövid, két hosszú és egy rövid szótag).

antistasis – egy szónak különböző értelemben való ismétlése.

antistropha – a verstanban a váltakozó énekben a strophára felelő versszak vagy ének.

antithesis – 1. ellentét, 2. a nyelvtanban betűcsere.

antonomasia – névcseré, ha szónoklatban valakinek neve helyett legjellemzőbb tulajdonságát jelölő melléknevet, gúnynevet mondunk (l. synecdoche).

aoidos – az ősi görög irodalom költője, a „dalnok” (v.ö. igric, regős).

apellativum – a könyv szerzője, ha nem nevezi meg magát és álnevet sem vesz fel, „apellativum”-ot használ. Péld. „egy írástudó”, „valaki a népből” stb.

appheresis – elvétel, rövidítés a szó elején.

aphorisma – bölcs mondás; rövid, velős, szellemes mondás; (töredékes) gondolat.

apocalypsis – kijelentés (a Biblia egyik könyve).

apocha – nyugta; ellentéte: az antapocha: ellennyugta.

apoclisis – kitérés.

apocope – szóvégi rövidítés, egy betű vagy szótag elhagyása.

apocryph iratok – 1. a hivatalosan el nem ismert szent könyvek; 2. névtelenül vagy álnéven, esetleg régi idők alkotása gyanánt kiadott, antikizált írásművek.

apodixis – megcáfолhatatlan bizonyítás.

apographon – másolat, példány (latin: exemplar l. o.)

apológia – hitvédelem, védőirat, védőbeszéd.

apologismos – (retorikai) az okok és indokok részletes előadása, kifejtése.

apológus – elbeszélés.

apophasis – tagadás, elutasítás (latin: negatio l. o.)

apophtegma – rövid, velős mondás.

aporema – magának ellentmondó következtetés.

apostrophé – távollévő személyekhez, halottakhoz, istenekhez, múzsákhoz, megszemélyesített tárgyakhoz, állatokhoz intézett fohászkodás, szimbolikus társalgás; költők gyakori kifejezőmódja.

apostrophus – hiányjel.

apotheosis – istenítés, megdicsőülés.

appelatio – fellebbezés.

appendix – függelék.

appositio – hozzátétel, értelmező.

apprecatio – könyörgés.

approbamentum – bizonyíték.

approbatio – jóváhagyás, helyeslés.

aquarell – vízfestékekkel készült festmény.

archium l. archivum.

archivarius – irattáros, levéltáros.

archivum – irattár, levéltár.

archontologia – tisztviselők története.

arcus – ív, (boltív) papír ív.

argumentatio – bizonyítás, megokolás, érvelés.

argumentum – érv, bizonyító eszköz.

arithmus – szám.

armalis – címer, nemesi levél.

armarium – eredetileg: fegyvertár, később könyvtár, könyvszekrény. Innen ered a magyar almáriom szó is.

arrythmia – (verstani) mértékszerűtlenség.

ars poetica – költészettan.

arsis – emelkedés (verstani).

articulus – 1. névelő, 2. cikkely, szakasz, törvénycikk.

artigraphia – nyelv- vagy szónoklattani kézikönyv.

ascriptio – hozzáadás, hozzáírás, pótlás.

aspecta, -k – a naptár ábrái, jegyei (pl. a hold állásának ábrázolásai, vagy a zodiacus ábrái, a csillagképek nyomdai jelei).

aspectus – vizsgálat.

assertio, -nes – megjegyzés, hozzáfűzés.

associatio – képzettársítás.

assonantia – összehangzás, magánhangzós rím.

assumptio – elfogadás.

asyndeton – felsorolás a szónoklatban, kötőszavak nélkül.

atellana – verses bohózat a rómaiaknál, amelyben a szereplők álarcot viseltek (Atella városról).

athenaeum – általában Pallas Athenae-nek, a tudományok görög istennőjének szentelt hely, vagy templom.

atlas – térképkönyv, vagy egyes könyvekhez tartozó képek, rajzok, ábrák, mellékletek könyve. Atlas-tól, a „fáradhatatlan erejű” titántól nyerte a nevét, aki karjaival és vállával az égboltot tartotta, a görög mitológia szerint.

atonia – hangsúlytalanság.

atramentarium – tintatartó.

atramentum – fekete folyadék vagy festék.

atramentum librarium – koromból és mézgából készült író tinta.

attestatio – bizonyítás, írásbeli tanúsítás.

attitulatio – címzés.

attitulatio libri – a könyv címe.

attributum – ismertető jel, sajátosság.

auctor – szerző (autor l. o.)

auctoramentum – szerződéslevél, amelyben valaki valamely szolgálatot, munkát, katonai szolgálatot vállal.

auguratio – jóvendölés.

augurium – 1. jelenségek utáni szemlélődés, 2. jelenség, 3. jóslás, jóvendölés.

aulódia – síp és ének együttes hangja.

authenticum – 1. eredeti okirat, 2. hiteles forrás.

autobiographia – önéletrajz.

autodidaxis – önnevelés, magánúton való tanulás.

autogramm – sajátkezű aláírás.

autographium, -a – sajátkezű irat.

autor – szerző.

autotypia – Meisenbach találmánya; 1881-ben megoldja a fénykép könyvnyomdai sokszorosítását. Olyan klisé, amelynél a fénykép tónusait apró, szabad szemmel alig látható pontokra bontják fel, s a kép világosabb részeit kisebb, sötétebb részeit nagyobb pontok összessége adja ki.

averbo – az igének nyelvtanilag fontos 3-4 főalakja (amo, amare, amavi, amatus = szeretni).

aviso – előzetes jelentés hír, bejelentés.

axioma – sarkigazság, oly nyilvánvaló tétel, amely bizonyításra nem szorul.

B

ballada – elbeszélő költemény, amelyben a drámai forma és a líra egyesül.

banalitas – elcsépett, köznapi, tartalmatlan kifejezés.

bandimentum – kihirdetés.

baptistérium – 1. keresztelésre vonatkozó imák és rítusok könyve; 2. medence, fürdőkád.

bastarda – 1. betűtípus, ami a gótikus folyóírásból származott, cikornyás, díszes, de kevésbé olvasható; 2. olasz papírméret neve (42 × 56 cm).

battologus – fecsegő, szószaporító.

beatificatio – dicsőítés, magasztalás, szentté avatás.

benedictio – dicsérés, dicsőítés, áldás.

benevolo lectori salutem – légy üdvözölve nyájas olvasó; üdvözlét a nyájas olvasónak; a könyvek előszavának, bevezetésének igen gyakori kezdete.

benevolus lector – nyájas olvasó.

bestiarium – állattani könyv.

Biblia – lásd biblion.

Biblia Pauperum – „a szegények bibliája” a régi fatáblanyomatok egyik híres fajtája (a Donatusok 1. o. mellett) fametszetű képekkel díszített fatáblákról levont bibliák, azok számára, akik az igen drága nyomtatott, teljes bibliákat nem tudták megfizetni.

bibliator, -res – könyvek másolásával és értékesítésével foglalkozók középkori neve.

bibliocapelos – könyvkereskedő.

bibliofobia – a könyvtől való irtózás, menekülés, könyvgyűlölet.

bibliognosia, bibliognostica – könyvismeret.

bibliographia – könyvészet. A könyvkultúra tudománya. A könyvek felismerése, megvizsgálása, kritikai leírása, csoportosítása, különböző célok szerint való jegyzékbe-foglalása, a könyvek megjelenésének időrendje, tárgyköre, helye stb. szerint.

bibliographus – az ókorban másolót, a könyvnyomtatás feltalálása után könyvnyomdászt jelentett, ma könyvészt, könyvszakértőt jelent.

bibliolatria – bibliaimádás, a biblia betűjéhez (és nem a szelleméhez, értelméhez) való ragaszkodás.

bibliománia – beteges könyvgyűjtő-szenvedély.

biblion, biblia – könyv, könyvek. Biblia az ó- és újtestamentum könyveinek gyűjteménye. A görög biblia eredetileg faháncsot jelentett.

bibliolit – megkövesedett kéziratok, melyek vulkánikus kőzetek alá kerültek; s így maradtak fenn.

bibliológia – a könyvek materiális részével (előállítás, papír, illusztráció, bekötés) foglalkozó tudomány.

bibliomantia – jóslás könyvből, találomra felnyitott helyen hüvelyk- vagy más ujjal megjelölt szóból. A középkorban a szent könyvekből történt, Biblia, Korán stb.

bibliopegus – könyvkötő.

bibliophil – könyvbarát.

bibliophilia – a könyv kedvelése, szeretete; gyűjtése.

bibliopoeia – könyvkészítés, írás; írói tevékenység.

bibliopola – könyvárus.

bibliotafus – könyvrejtegető; régen könyvtárőr.

bibliotheca – könyvtár.

bibliothecarius – könyvtáros.

bibliothecographia – könyvtártan.

bibliothecomania – olvasási düh, könyvtár-düh.

bibliothconomia – könyvtártan, könyvtárak szervezetével, elrendezésével, történetével foglalkozó tudomány.

biblos – az egyiptomi papyrus-káka, amelyből író papírt készítettek.

bilingvis (bi-lingua) – kétnyelvű, párhuzamos szövegű kiadvány, amelyben az eredeti szöveg és a fordítása is megtalálható.

biographia – életrajz.

bistropa – kettős hiányjel (apostrophus l. o.)

bisyllabus – kéttagú, két szótagból álló.

bivirga – kettős vessző a régi hangjegyeken.

blandiloquentia – hízelgő beszéd.

blasphematio – gyalázás, káromlás.

blasphemia – gyalázás, káromlás, istenkáromlás, trágárság.

boniloquium – szép, tetszetős beszéd.

borgisz – betűnagyság. (A 9 pontos nagyság). A francia bourgeois = polgár szóból.

botanicum – fűvészkönyv, növénytan.

brachigraphia – 1. szórövidítés, 2. gyorsírás.

brachysyllabus – rövid szótagú versláb.

Brailletypia – vakok számára készült könyv vagy ujság. Festék nélkül, negatív bádoglemezekkel préselik a papírra.

breviarium – katolikus papok imakönyve, rövid foglalat az elvégzendő imák és elolvasandó szövegekkel. Mai értelemben egy-egy író élete művének rövid kivonata, ismertetése, esetleg szemelvényekkel és idézetekkel.

breviatio – rövidítés.

breviatura – rövidítés.

breviloquium – rövid, tömör beszéd.

bucolica – pásztori költemény, elbeszélő költemény, a mindennapi élet idillikus ábrázolása, a falu, a pásztorok miliójében.

bulla – eredetileg annak az arany ékszernek a latin neve, amit előkelő emberek gyermekei nyakukban hordtak; később fejedelmek, főurak, főpapok pecsétjét jelenti, majd magát azt az okmányt jelentette, amelyre e – sokszor nemes fémből készült – pecsétet függesztették.

bullarium – okmánytár.

bustrophedon – ősi írástechnikai mód, amelynél a sorokat folytatólágosan jobbról-balra és balról-jobbra kezdték, váltakozva, mint az ekeszántást a mezőn; barázdáló, kígyózó írás.

C

cacographia – hibás helytelen, írás; ellentéte: ortographia.

cacosyntheton – nyelvt. hibás szó szerkezet, vagy szóösszetétel.

cadentia – rím; rávágó mondás.

caesum – szakasz (comma).

caesura – verstani megszakítás, sormetszet.

calabrion – antik versmérték, öt rövid szótagból álló versláb.

calamarium – tintatartó (vö.: kalamáris).

calamus – írónád, tollszár.

calatio – kiáltás, előszóval való jelentés.

calculatio – számvetés, számolás; ipari és kereskedelmi értelmezésben: a nyersanyag, a munka, a haszon, a kockázat stb. előzetes összegezése valamely termék árának megállapításánál.

calculus – számjegy, osztályzat (eredetileg kövecskét jelentett, az ostábla játék kövei).

caligraphia – szépírás.

calendariographia – naptárírás.

calendariographus – naptáríró.

calendarium – eredetileg a rómaiaknál az adósok könyvét jelentette; mai jelentése: naptár. (Calendae-arum, a hó első napja; amelyen az ünnepeket kihirdették; a hó elején voltak esedékesek az adósságok, innen Calendae tristes = szomorú napok).

calocagathia – a szép és jó egysége.

canon (kánon) – törvény, egyházi törvény, szabály, rendszabály.

cantamen – varázsigé.

cantata – karének.

canticum – római drámák monológyszerű áriája; dallamos része.

cantilena – régi, elcsépelt dal.

cantionale – egyházi énekeskönyv; a nép használatára.

cantus – ének, halotti ének.

capsa – bőrtok, táska, amelybe a papyruszokat tették az ókori könyvtárakban, megóvás céljára.

capitulum – 1. fejezet, 2. oszlopfő, 3. káptalan.

captivatorium – elfogató parancs.

caput – 1. fej, 2. fejezet.

caricatura – (karikatura) torzkép, gúnykép.

carmen, carmina – 1. dal, ének, zene, 2. költemény, versezet, egy nagyobb verses műnek egy része, 3. jóvendölés, jóslat.

carmen perpetuum – egész mondakört felölelő költemény.

carta pacis – védlevél, oltalomlevél.

cartarium – levéltár.

cartipholia – az ördög bibliája, a kártyalapok.

cartographia – térképrajzolás.

carton – térkép.

cartophilia (kartofilia) – különböző kartonlapok, térképek, reprodukciók gyűjtése, szeretete.

cartotheca (kartoték) – egyes kartonlapokból álló feljegyzések gyűjteménye; a szellemi munka minden ágában alkalmazzák, mint könnyen kezelhető, praktikus eszközt; üzleti könyvek helyett is használják.

castigator, -ores – a mai korrektor ősei, akik a nyomdai korrekturát végezték.

catachresis – egy szó használata helytelen értelemben, képzavar.

catalecticus – verssor, amely csonka verslábbal végződik.

catalectum, -a – régi írók töredékei, régi, töredékes írásművek gyűjteménye.

catalexis – csonkaság, egy vagy több szótag hiánya a vers végén.

catalogus – jegyzék, név-, ár- vagy könyvjegyzék, rendszerint alfabétikus rendszer szerint összeállított lajstrom (eredetileg a hadköteles férfiak névsorát jelentette).

cataplectatio – szidalmazás.

cataphasis – szónoklattani igenlés.

catastrophā – válság, döntő sorsfordulat a drámában.

cáté, catechismus – kérdésekben és feleletekben szerkesztett elemi oktatás céljára készült népszerű tankönyv, elsősorban hittankönyv.

catechesis – vallástanítás.

categoria – alap, vagy törzsfogalom, főfogalom; a fogalmak minőségi fajainak főosztályai. (vö. Aristoteles, Kant stb.).

catharsis – erkölcsi megtisztulás.

cavillatio – álbölcselkedés, szörszálhasogatás.

ensor – műbíró, rendszerint valamely egyházi vagy állami hatóság tisztviselője.

censura – eredetileg a censori hivatal, méltóságot jelentette; mai értelmében a hatóságok ellenőrzését, hivatali ténykedéseit jelenti, a sajtótermékek megjelenését illetően.

ceremonialé – ceremóniákat tartalmazó előírás; szertartásos könyv.

cessio – valamely jognak vagy dolognak, követelésnek másra átruházása, átengedése; illetve az erről szóló irat.

chalcographia – 1. nyomda, 2. rézmetszés.

characterismos – a jellemző, ismertető jelek kiemelése; retorikai műszó.

chariantismus – udvariasság, kellemeesség a kifejezésben (retorikai alakzat).

charta (és carta) – írásra alkalmas papyruslap, papír.

chartarium – levéltár, irattár.

chartophylaceum – levél- vagy irattár.

chemigraphia (kemigrafia) – gyűjtőneve mindazon eljárásoknak, melyekkel nyomtató dúcok készülnek, kémiai úton, maratással.

chirographum – kézirat, saját kézzel írott levél, kötelezvény, adósságlevél.

choliambus – sántikáló jambus; egy teljes trimeter (l. o.) amelyben a harmadik jambus helyett spondeus vagy trocheus van.

choreographia – táncleírás.

choreus – egy hosszú és egy rövid szótagból álló versláb; később trochaeusnak hívták, majd tribrachys-nak is nevezték.

choriambus – egy hosszú, két rövid és egy hosszú szótagból álló versláb.

chorographia – országok leírása, földrajzi mű.

chorographus – térképrajzoló.

chromolithographia – színes könyomat.

chromotypia – színnyomat.

chromoxylographia – színes fametszet; fametszetről készült színes nyomat.

chronica, chronicon, chronisticon – (krónika), történeti mű, történet, történelem, korrajz.

chronogramm (Kronogramm) – rövid vers vagy jelmondat, amely a könyvek megjelenésének időpontját rejt magába, s úgy fejthető meg, ha a mondat szavainak kezdőbetűit, azok római számértékét összeadjuk.

chronographia – időrendi történetírás, történelem.

cicero – betűnagyság (12 pont). Nevét a római szónoktól nyerte, akinek leveleit a 15. században evvel a betűnagysággal nyomták. A nyomdai méretek leggyakoribb egysége, a tipografiai számítás alapja.

cincographia – 1. cinklemezről való nyomtatás, 2. chemigrafiai úton készült klisék készítése és a velük való nyomtatás.

circuitio – körülírás, szószaporítás.

circulus vitiosus – körbenfutó okoskodás.

circumactio – fordulat a beszédben.

circumductum – körmondat.

circumlocutio – körülírás.

circumspectus – (körülnézés), megfontolás, meggondolás.

circumscriptio – határ, korrajz, kerület.

circumscriptio verborum – körmondat.

citatio – idézés.

citato loco – az idézett helyen.

citatum – idézet, idézés.

clapancia – teljesen értéktelen versek gúnyos neve.

clarificatio – felvilágosítás.

classificatio – osztályozás.

clausula – záradék, kikötés, feltétel.

climax – mint szónoklattani alakzat: fokozás, egyébként változás a jelenségekben (a petefészek működésének megszűnése a nőknél).

codex (caudex) – eredetileg fatörzset, majd a kéziratos könyv tábláját jelentette; ma magát a kézzel írott könyvet jelenti; további értelmezésében írott törvényt, szabályzatot tartalmazó művet jelent.

codicellus – kis könyv, könyvecske.

codicillus – pótvégrendelet.

codificatio – törvénybeiktatás.

codificator – a törvények, szabályok megszerkesztője, fogalmazója.

coenolexia – szokott, közönséges kifejezés.

cogitatio – gondolkodás.

cognomen – melléknév, ismertetőnév.

cohortatio – buzdítás, bátorítás, lelkesítés.

collatio – bibliográfiai értelemben: valamely könyv vagy sajtótermék teljességének, épségének kritikai vizsgálata, állapotának leírása, teljes példánnyal való összehasonlítása; átlapozása.

collectaneus, a, um – összegyűjtött jegyzetek; összeszedetett dolgok.

collectanea dicta – elmés ötletek, szellemességek gyűjteménye.

collectio – gyűjtemény.

collectarium – az együtt imádkozó szerzetesek fohászkodásainak gyűjteménye.

colligatum – több, különféle mű egybekötve.

colloquium – beszélgetés, értekezés.

colophon (kolofon) – a kodexek és az ősnyomtatványok utolsó sorai, amik – örökölve a tekercsektől ezt a szokást – a könyv címlapját pótolták; esetleg utolsó lapjukon elhelyezett nyomdai jel, amely a könyv készítésének helyét, idejét, a könyvet előállító nyomdát szokta tartalmazni; de magába foglalja legtöbbször a könyv szerzőjének nevét, a könyv címét is, kodexeknél a kodex írójának, másolójának nem ritkán szubjektív természetű megjegyzésével. Legtöbbször lefelé csúcsosodó tölcsér alakúra formálták, sorai egyre rövidülnek, s alul egy szóban végződnek (colophon = csúcs). Colophon egyébként Ióniának egyik jelentékeny városa. Híres volt katonái (főként lovassága) vitézségéről. Innen eredt az a közmondás, hogy Colophont segítségül hívni annyi, mint valamit befejezni, bevégezni.

columna – oszlop, a nyomtatvány egy hasábját.

combinatio – egybekapcsolás, egyesítés.

comitiva – kísérő-irat, levél.

comma – 1. vessző, 2. szakasz, rész a körmondatban; 3. verstanban sormetszet, caesura.

commemoratio – megemlékezés.

commendatio – ajánlás.

commentar – magyarázat, értelmezés.

commentariolum, -olus – rövid feljegyzés, vázlat.

commentarius, -um – 1. feljegyzés, fogalmazvány.

commentarii, -a – naplószerű feljegyzések.

commentatio – 1. megoldás, megfejtés, 2. gondos tanulmányozás, 3. értekezés.

commentor – feltaláló, szerző.

comminatio – fenyegetés.

commodatum – szerződés valamely tárgy ideiglenes kölcsönadásáról, sértetlen visszaszolgáltatás kikötésével.

commonitio – emlékeztetés, figyelmeztetés.

communicatio – közlemény.

comoedia (komédia) – vígjáték.

compactura libri – a könyv kötése, táblája.

compaginatio – összeállítás, összeszerkesztés.

comparatio – összehasonlítás.

comparativus – (gradus) hasonlító, közép fok (a melléknévi fokozásban).

compendium – rövidre fogott kézikönyv, egyes szakcsoportok rövid összefoglalása.

compensatio – 1. kiegyenlítés, 2. retorikában: szembe állítás.

compilatio – idegen művekből összeállított, gyakran értéktelen szépirodalmi vagy tudományos munka; szerzője nem eredeti, hanem másoktól átvett eszméket, gondolatokat ad.

compiler – a compilatio szerzője. (compilo = összelopok, zsákmányolok).

complementarius – kiegészítő.

complementum – bővítés, kiegészítés, pótlék.

complicatio – bonyodalom.

componista – zeneszerző.

compositio – 1. összetétel, 2. szerkezet, 3. műalkotás, szerzemény, zenemű.

compositor, -es literarum – a betűk „összeállítója”, a betűszedők latin neve.

comprehensio – összefoglalás.

compromissum – kölcsönös ígéret.

concedo ut liber ... typis mandetur (mandentur) – megengedem, hogy ... c. könyv kinyomtassék. A censor szokásos engedélye a könyv kinyomtatására.

conceptio – fogalmazás.

conceptus – fogalmazvány.

conciliatio – összeegyeztetés.

concinnatio – előkészítés, szerkesztés, fogalmazvány.

concinno, -are, -avi, -atus – összerak, illeszt, szerkeszt.

conclusio – összegezés, következtetés.

concordantia – 1. megegyezés, 2. könyvek (pl. a Biblia) párhuzamos helyeinek gyűjteménye.

concordatum – megegyezés.

conditio – feltétel.

conditio sine qua non – elengedhetetlen feltétel.

condolentia – részvétnyilvánítás.

conductio – retorikában: egybefoglalás, rövid ismétlés.

conduplicatio – ugyanazon szó ismétlése a következő mondat elején.

confabulatio – beszélgetés, értekezés.

confessio, -nes – vallomás, gyónás.

confrontatio – 1. szembesítés, 2. egybevetés.

confutatio – megcáfolás, cáfolat.

conglomeratum – egyveleg, rendezetlen tömeg.

coniectanea, -orum – vegyes tartalmú mű.

coniectura – következtetés, hozzávetés, vélekedés, találgatás.

coniugatio – 1. igeragozás, igehajlítás, 2. a filozófiában: következtetés.

coniunctio – összekötés, kötőszó.

coniunctivus – kötőmód (feltételes és felszólító mód).

connexio – összefüggés, viszony.

connotatio – feljegyzés, összeírás.

conscriptio – összeírás.

consecutio – következés, következmény.

consecutio temporis – az igeidők összefüggése az összetett mondatokban; nyelvtani szabály, amely meghatározza, hogy a főmondat igeidejét a mellékmondatnak milyen igealakja kell hogy kövesse.

consequentia – következmény.

conservativismus – a réginek megtartására irányuló törekvés.

consideratio – szemlélés, meggondolás, megfontolás.

consignatio – 1. jegyzék, felsorolás; 2. írásbeli bizonyíték, okirat, oklevél.

consiliatio – tanács, tanácsadás.

consolatio – vigasztalás.

consonantia – egybehangzás.

conspectus – áttekintés.

constellatio – helyzet, alakulás, a dolgok (eredetileg a csillagok = stella) állása.

constitutio – alkat, összetétel, összeállítás.

constructio – felépítés, szerkezet.

consultatio – tanácskozás.

consummatio – összegezés.

contemplatio – megszemlélés, megfigyelés, elmélyedés, fontolgatás.

contestatio – bizonyítás.

contextus – gondolatmenet, a szöveg összefüggése, kapcsolat.

continuatio – folytatás, összefüggés, folytonosság.

continuitás – folytonosság.

contractio – összevonás.

contractus – szerződés.

contradictio – ellentmondás.

contradistinctio – megkülönböztetés.

contrafactio – utánczás.

contrasignatio – ellenjegyzés.

controversia – ellentmondás, vita, vitatkozás.

conversatio – beszélgetés, társalgás.

convolutum – több különböző könyv egybekötve.

copula – kötőszó, kapocs, kapcsolat

copulatio – összekötés, egybekapcsolás.

corollarium – 1. folyomány, járulék, tartozék; oly állítás, amely az előzőből magától értetődően, természetesen folyik; következtető mellékmondat; 2. eredetileg virágból font koszorút jelentett, amit a közönség kedvenc művészeinek adott; később drágaságokat, aranyból készült ékszereket jelentett; adományt, ajándékot.

corpus juris – a jogok összessége, (teste); törvénykönyv, törvénytár.

correctio – javítás.

corr. corr. impr. – rövidítés, correctis corrigendis imprimatur, a hibák kijavítása után nyomattassék, nyomtatható. A korrektor engedélye a kizsedett szöveg kinyomtatására.

corrector – (nyomdai) javító, helyesbítő.

correctura – a nyers nyomdai levonat kijavítása, szedési és egyéb hibák megjelölése.

correlatio – kölcsönös viszony, kölcsönös vonatkozás.

correspondentia – kölcsönös megfelelés (levelezés).

corrigendum, corrigenda – javítandó sajtóhibák.

Corvinák (corvinus = holló) – a Hunyadiak családi címerén levő hollókról elnevezett különleges értékű, gyönyörű kiállítású kódexek, Mátyás király könyvtárának könyvei.

cosmographia – világleírás; összefoglaló földrajzi munka.

crasis – két szó egybeolvasztása.

crestomathia (chrestomathia) – példatár, szemelvények, olvasmányok gyűjteménye.

criminatio – vádolás, rágalmazás, gyanúsítás.

criterium – ismerv, ismertető „próbakő”, meghatározó tulajdonság.

critica – műbíráló.

criticus – műbíráló.

cruda – az ívekben lévő, még könyvvé nem hajtogatott, nyers nyomtatvány, amelyből összehajtogatás, fűzés, kötés után a könyv lesz. (Több jelentése közül idevonatkozó értelmezése: nyers, kikészítetlen, durva, éretlen; crudus, cruda, crudum)

cryptonima – rejtett nevű szerzőtől eredő könyv vagy írásmű, ha a szerző nevét egy-egy önkényesen választott álnévvel, nevéből származó betűkkel helyettesíti.

cryptographia – titkos írás.

cultor – szedő, betűszedő.

curiosum, -a – különösség, érdekesség, nevezetesség.

curo, -are, -avi, -atus – gondozni, sajtó alá rendezni; valamely fontos, korábban megjelent művet újból gondosan kiadni.

currenda – körlevél.

curriculum vitae – pályafutás, rövid életrajz.

custos – bibliografiai értelemben: őrszó, vagyis a könyvek, nyomtatványok lapjain, a szöveg utolsó szavának megismétlésével kiemelt az az utolsó szó vagy szótag, amellyel a következő oldal kezdődik. A könyvnyomtatás kezdetlegesebb korszakaiban volt szükség erre, hogy az akkor még laponként nyomott szöveg helyes folytonosságát könnyebben megőrizhessék.

cyclopaedia – ismerettár.

cyclus (ciklus, küklosz) – eredeti jelentése: kör; írásművekre vonatkoztatva valamely zárt tartalmi, szerkezeti, eszmei egységet jelent.

cinegetica – tanköltemény a vadászatról.

cyprios – versláb, három rövid és két hosszú szótagból.

D

dactylus (dactylus) – görög-latin versláb, egy hosszú és két rövid szótagból álló; „felmenő”.

daguerrotypia – fénykép, a fotografálás egyik feltalálója, Daguerre neve után.

damnatio – elítélés, megátkozás.

damnatur – a cenzor ítélete: nem szabad kinyomtatni.

dasios – versláb: három rövid és két hosszú szótagból.

dativus – tulajdonító eset.

datum – kelet, időpont, irat kelte, keltezés.

decalogus – tíz parancsolat.

decameron – tulajdonképpen tíz napi időköz; (görög deka = tíz) Bocaccio novellagyűjteményének címe; általában novellagyűjtemények jelképes címe.

decimal-rendszer – könyvtári szakrendszer, mely tizes csoportokból álló részekből van felépítve (decem = tíz).

decisio – decisum, döntés, határozat, ítélet, döntvény.

declamatio – szavalás, fenhangon való előadás.

declaratio – kinyilvánítás, kihirdetés, kijelentés.

declinatio – ragozás, ejtegetés, hajlítás.

decoratio – ékítmény, díszítés.

decretum – 1. döntés, határozat, 2. filozófiai alapelv, tantétel.

decurtatio – csonkítás.

dedicatio – ajánlás. Hogy egy-egy könyv megjelenhessék a könyvnyomtatás korábbi századaiban, mikor a könyv előállítása még sokkal nagyobb áldozatot kívánt, a könyv kiadását igen sokszor valamely mecénás támogatta. A szerző ezért háláját a dedicatióban szokta kifejezni, amit legtöbbször a könyv címlapja után, a szöveg elé tettek. Dedicatióknak mondjuk azt is, ha könyvet adunk ajándéknak, s beleírjuk első lapjára a megajándékozott nevét, az alkalmat, amely az ajándékozást motiválta stb. Dedikálja a szerző a művét a legkülönbözőbb szubjektív indokból vagy a könyvbe nyomtatva minden példányon, vagy kezeírásával egy-egy példányt, egyes olvasóinak.

deductio – levezetés, az általánosról az egyesre való következtetés.

defectio, defectus – hiány, fogyatkozás.

defensatio – védelem, védekezés.

defensio – védekezés.

definitio – meghatározás.

dehonestatio – meggyalázás, megbecstelenítés.

deleatur – töröltessék; a korrektor utasítása; rövidítése legtöbbször csak egy d betű.

deletio – törlés.

deliberatio – értekezés.

delineatio – lemérés, körvonalazás, térképezés, rajzolás, vázlat.

deminutivus – kicsinyítő szó.

demonstratio – bizonyítás, megmutatás; pontos, kimerítő előadás.

demoralisatio – erkölcsi rontás, romlottság, züllés.

demotikus – az egyiptomi népi, közönséges írás; ellentéte a hieratikus l. o.

denominatio – 1. szavak helyettesítése más, jelképes kifejezéssel, 2. megnevezés, elnevezés.

denuntiatio – 1. feljelentés, besúgás, 2. kihirdetés, értesítés.

dependentia – függés, függő viszony.

depictura – kép, képmás.

depositio – 1. letét, 2. tanuvallomás.

derogatio – a törvénynek részben eltörlése, megsemmisítése, megszorítása, korlátozása.

descriptio – leírás.

desideratum, -a – bibliografiaiilag: a hiányzó, a nélkülözött, kívánt könyvek; könyvtárakban a beszerzendők, könyvkereskedésekben a vevőnek szállítandó könyvek jegyzéke.

designatio – kijelölés, megjelölés.

desitio – retorikában: a szónoklat befejezése.

destinatio – meghatározás, rendeltetés, hivatás.

determinatio – befejezés, határolás, meghatározás.

deus ex machina – (Isten a gépből), a bonyodalom oly megoldása, hogy valakinek (a görög tragédiákban istennek) hirtelen megjelenése fordítja jóra a helyzetet; általában valamely váratlan megoldást jelent.

diabole – rágalmazás.

diaeta – 1. orvosi étrendi előírás, 2. a magyar országgyűlés neve 1848 előtt.

diagnosis – a betegség felismerése, meghatározása.

diagramma – 1. alaprajz, ábra, 2. zenében: hanglépcső.

dialectica – vitatkozásmód, okfejtés.

dialectus – nyelvjárás, tájszólás.

dialogismos – a szónok egyik fogása: hallgatói előtt mintha hangosan, szavakban gondolkodna, fontolgatna valamit.

dialogus – párbeszéd, beszélgetés.

dialysis – elválasztás.

diapason – 1. hangvilla, 2. hangnak nyolcada, 3. hangköz, 4. egy oktáva, egy hangszer terjedelme, 5. stilisztikailag: a kifejezés eszközeinek határa, foglalata, összessége.

diarium – napló, iskolai füzet naplószerű feljegyzésekre. (Eredetileg egy napi ételem, táplálék-adag katonák, rabok, rabszolgák számára (dies = nap)).

diastematia – hangköz.

diatriba – vitairat.

diatribé – 1. vers és próza keveréke volt; satirikus műfaj, szerzőjéről a gadarai Menipposról menipposzi satírának nevezték. 2. prédikáció.

diatyposis – retorikában: szavakkal való kidomborítás.

diazographus liber – képes könyv.

dicastrial – (dikaszterial), papírnagyság; a 3. számú papír neve (mérete 37 × 53 cm). (dicastrium, dicasterium-ból).

dictando – dictatio, tollbamondás után készült irat.

dictator – tollbamondó; parancsuralmi állam feje.

dictatum – tollbamondás után készült irat.

dictio – beszéd, szónoklat, előadási mód.

dictionary – kis szótár, szótáracska.

dictionary – szótár.

dictum – mondat, mondás, kijelentés.

didascalin – magyarázat, útmutatás.

didascalici libri – tankönyvek.

didaxis – tanítómódszer, tanítás.

diffamatio – rágalmazás, rossz hírbe hozás, híresztelés, közzététel.

differentia – eltérés, különbözet, különbség.

digesta, -orum – 1. jogtudományi művek címe; a polgári törvénykönyvnek az a része, amely a híresebb jogászoktól származó idézetekből áll, címek, szakaszok szerint elrendezve (digestio = rendezés), 2. szentírás, evangélium.

digressio – a tárgytól való eltérés.

dilemma – szétválasztó következtetés, kétfelé haladó okoskodás.

dilogia – kétértelműség.

dilucidatio – megvilágítás, magyarázat, érthetővé tétel.

dimeter – két méretű, négy lábból álló vers.

diminutivum – kicsinyítő (szó vagy képző).

diphtherai – bőrtékercs, a könyv görög őse.

diphthongus – kettősen hangzó szótag, amelyben kettős hangzó van.

diploma – 1. oklevél, irat; 2. királyi levél; 3. állati bőrre (pergamentre) írt pecsétetes okmány. (eredetileg: kétszeresen összehajtogatott levél).

diplomatarium – oklevéltár.

dipodia – két kéttagú versláb összekapcsolása egy verstaggá.

diptychon – a könyv egyik őse; a görögöknél, rómaiaknál viasszal bevont fa vagy elefántcsont lemezpár, kapcsokkal egybefűzve, amelyre az íróvesszővel (stylus) vésték a betűket. Három tábla egybekapcsolása esetén triptychonnak, több tábla összefűzése esetén polyptychonnak nevezték.

directiva – utasítás, útmutatás, irányelv.

disceptatio – 1. vitatkozás, tárgyalás, megvitatás, 2. eldöntés, ítélet.

discertatio – fejtegetés, megvitatás.

disciplina – 1. tudmányszak; 2. tanítás, oktatás; 3. rendszer, ismeret, tudomány; 4. fegyelem, gyakorlat.

discordantia – nem egyezés, eltérés, egyenetlenség.

discrepantia – nem egyezés, különbözés; nem egymáshoz illő hangok hangzása.

discursus – betű szerinti értelme: szétfutás; átvitt értelemben vitát, beszélgetést, a „szétfutó” vélemények összevetését jelenti.

disjunctio – elválasztás, megkülönböztetés.

dispensatio – felmentvény (nősülési engedély, kihirdetés nélkül).

disponenda – könyvkereskedelmi műszó, annak a könyvtömegnek megjelölésére, amit a tavaszi elszámoláskor a könyvkereskedő a kiadónak nem küld vissza a többi bizományban nála volt könyvekkel, hanem az újabb terminusig raktárán tartja a kiadó hozzájárulásával; ez idő alatt tehát újból rendelkezik vele, „disponál” felette, vagy „dispono” szó szerinti jelentése szerint szétválasztja a visszaküldendőktől.

dispositio – szabályszerű elosztás, rendezés, felosztás.

disputa – vitatkozás.

disputatio – vitatkozás, beszélgetés.

disquisitio – törvényszéki vizsgálat, nyomozás, kutatás, bűvárkodás.

dissertatio – tudományos értekezés.

dissertatiuncula – kis, rövid értekezés.

dissologia – kettőzés, szó- vagy beszédkettőzés.

dissologium – ellentmondást tartalmazó kifejezés.

dissonantia – rossz hangzás, nem egyezés, különbözés.

distichon – görög-római versforma, két sorból: egy hexameter- és egy pentameterből áll.

disyllabus – kétszótagú szó.

dithyrambos – 1. emelkedett hangú, szenvedélyes, lírai műfaj, istenekhez (Bachusoz) intézett himnusz; 2. magasztaló ének.

divergentia – eltérés.

divinatio – jövőndőlés; felsőbb sugallat, ihlet; isteni eredetű képesség.

divisio – felosztás.

doctio – tanítás, oktatás.

doctrina – oktatás, útmutatás, szabály, tan, rendszer.

doctrinale – doctrinák, szabályok hittételek könyve.

documentum – bizonyíték, bizonyosság.

dogma – tétel, tantétel, állítás, bizonyítás nélkül; hittétel.

donatio – adománylevél.

Donatus – Aelius Donatus római nyelvemester által írt híres, igen elterjedt latin nyelvtan. Az úgynevezett „kis Donatus” e nyelvtan kisebb kivonata. Könyvtörténeti szempontból igen jelentékeny, mivel a XIV. és XV. században fatáblákról való levonással állították elő e „nyomtatványokat”. Ezen fatábla-nyomatok reánk maradt példányai közül a legismertebbek a Donatus-kiadások.

dorsalis – háti, hátoldali, hátirat (dorsum = hát).

doxologia – dicsőítés, a kath. liturgiában a Glória éneklése.

dráma – (a. m. cselekvés) színmű, párbeszéd formában megírt történet.

dubitatio – kétség, bizonytalanság, kétkedés.

duplatio – kétszerezés, megkettőzés.

uplicatio – megkettőzés, ismétlés.

uplicatum – másolat.

duplum venditum – eladott másodpéldány; könyvtárak bélyegzője, amely igazolja, hogy a könyv, amelybe ütötték törvényes úton jutott új tulajdonosa birtokába. Akár magán-, akár közkönyvtárakba kerül ugyanis egy könyv, legtöbbször a sor- vagy helyszámon kívül a könyvtár nevét is feltüntetik rajta, akár bélyegző, akár beragasztott ex libris, akár perforatio formájában. Ha egy ilyen könyvtárból származó könyvből hiányzik a „duplum venditum” bélyegző, úgy az a feltevés, hogy a könyv annak az illető könyvtárnak tulajdona, amelynek könyvei közül való; s e „duplum venditum” nélkül nem képezheti kereskedelmi forgalom tárgyát; lopottnak számít.

dysprophoron – rossz hangzás a szóképzésben.

E

ebdomadalis – 1. hebdomadalis.

ecbasis – a tárgytól való eltérés.

echo – visszhang (szimbolikus címe igen sok folyóiratnak stb).

ecloga – 1. kiválasztott, rövid költemény, pásztori dal (v.ö. Vergilius eclogái), 2. szemelvény.

edictio – kihirdetés.

edictum – 1. hirdetmény, rendelet (v. ö. Nantesi edictum stb.), 2. idéző, határidőt rendelő levél.

edidit – kiadta (edo, edere, edidi, editus = kiadok)

ediderunt – kiadták.

editio – kiadás.

editio auctior – bővített kiadás.

editio emendatior – javított kiadás.

editio locupletior – bővített kiadás.

editio princeps – első kiadás; a bibliofilia egyik legfontosabb szempontja, a könyvnek első kiadását gyűjteni. Az editio princeps-ek a legvonzóbb ritkaságok, amelyek különös varázssal hatnak a bibliofilekre.

editio recognita – megvizsgált kiadás.

editio stereotypa – változatlan lenyomat, változatlan kiadás.

editor – kiadó.

edoctio – tanítás, megismertetés, megmagyarázás, kifejtés.

educatio – nevelés, tanítás.

eductio – kivezetés, kiindulás; kiindítás.

effatio – hirdetés, nyilatkozás, kimondás.

effiguratio – megszemélyesítés (a retorikában).

egyptienne – betűtípus.

elaboratio – kidolgozás.

elaboratum – dolgozat, tervezet.

elatio – fennhéjázás.

elégia – görög eredetű lírai költemény (a görög elegia = siránkozásból), legtöbbször szomorúságot intonál, s megnyugvással, vigasztalódással végződik. Versformája a distichon volt, de a műfaj később felszabadult e formai kötöttség alól. (Az elégia ősi formájában nem volt mindig lírai műfaj. Az epikus költészet is elégiákban nyilatkozott meg; verses szónoklat-féle volt, amellyel a költő baráti körében minden időszerű kérdéssel foglalkozhatott.)

elementum, -a – őselem, kezdet, az ismeretek elemei.

elenchus – tartalomjegyzék.

eliminatio – kiküszöbölés, megszüntetés.

elisio – kihagyás.

elocutio – 1. kiejtés, előadás; 2. kifejezésmód, megfogalmazás.

elogium, -ia – 1. szobrokra, képekre írt felirat, mely az ábrázolt nagyság rövid életrajzát tartalmazta. A történeti biográfia őse; 2. rövid mondat.

eloquentia – ékesszólás.

eloquium – 1. beszéd, 2. szónoki tehetség, ékesszólás, 3. szentírás.

elucidatio – megvilágítás.

elucidatorium – felvilágosítás, oktatás.

elucubratio – tudományosan kidolgozott munka.

Elzevirek – a hasonnevű hollandiai könyvkereskedő és könyvnyomdász-család kiadványai a 16. és 17. századból; finom tipografiájuk, különlegesen szép kiállításuk fontos helyet tölt be az európai könyvkiadás művészetében. Többnyire klasszikus szerzők műveit tartalmazzák, latin nyelven.

embléma – dombormívű, fém lemezből készült díszítmény volt görög-római edényeken; mai jelentése valami szimbolikus kis ábra, amit könyvdíszül címlapra, vagy a könyv táblájára nyomtatnak, préselnek. Címjel, címkép, címer.

embolium – két dráma közé eső szünetet kitöltő, vidám tartalmú, rövid színjáték; intermezzo.

emendatio – valamely régi és eredeti formájában sokszor elavult, érthetetlen szöveg új kiadása, korszerűvé tétele, kijavítása; nyelvemlékek mai nyelvre való átírása.

emphasis – kifejező erő, szónoki nyomatékoság.

empiria – tapasztalás.

enarratio – elbeszélés, elmondás, magyarázat.

enchiridion – kézikönyv, kis könyv.

encomium – dicsérő beszéd, magasztalás.

encyclica (en-küklosz) – körlevél, pástorlevél.

encyclopaedia – tudománykör, az ismeretek összessége valamely rendszerbe foglalva; az ó- és középkorban a hét szabad művészet ismeretkörét jelentette, neve is innen ered: enkyklios paideia (en = ban, ben, küklosz = kör, paideia = tanítás) v.ö. lexicon.

enigma (aenigma) – rejtvény, talány.

enodatio – kidolgozás, kifejtés.

enoticon – egyeztető könyv.

enthymema – 1. indoklás, észrevétel, 2. retorikában az ellenkezőről való következtetés.

enucleatio – felvilágosítás, magyarázat.

enumeratio – 1. époszokban: előszámlálás, seregszemle; 2. szónoklatban: rövid ismétlés, újból való felsorolás.

enunciatio – kijelentés, nyilatkozat.

enunciatum – nyilatkozat, (hivatalos) kijelentés, végzés.

epanaphora – ugyanazon szónak többszörös, nyomatékos ismétlése.

ephemeris, -ides – 1. napi feljegyzések; 2. csillagászati évkönyv; 3. ujságok, folyóiratok gyakori jelképes címe (ephemera = kérész, egynapos életű állatkák nevéből); 4. történelmi vagy hadinapló; 5. a napi kiadások és bevételek könyve; 6. naptár.

epibole – a retorikában több mondatnak ugyanazon szóval való kezdése.

epigramma – felirat, sírvers volt. Rövid, legtöbbször két soros bölcselkedő költemény; formája majdnem mindig distichon.

epicedion – 1. sírvers, 2. halotti dal, temetkezési- vagy gyászének.

epigraph – fölirat, cím, könyvek címe, épületek, középületek felirata a homlokzaton.

epilogus – záró-szó, befejezés.

epimerismos – szónoklatban a főbizonyítékok felsorolása.

epinicia, -orum – győzelmi dalok, diadalénekek.

epiphora – 1. több mondatnak ugyanazon szóval való végződése; 2. általában ismétlés.

episema – tűske, a kézírás betűinek kezdő vagy befejező vonalkája, amit akarva vagy akaratlanul az íróeszköznek a papírlapra, pergamenre helyezésekor ejtett a szövegíró.

episod – a főcselekményhez szorosan nem tartozó, közbeeső cselekmény, esemény, epikai vagy drámai művekben.

epistola – 1. levél, 2. küldemény, 3. küldött irat.

epistolarium – levélgyűjtemény.

epistrophe – visszatérés valamely tárgyra vagy előzményre (a retorikában).

episylogismus – utókövetkeztetés.

epitaphium – sírvers, sírfelirat.

epithalamium (epithalamion) – lakodalmi vers, nászadal.

epitheton – jelző, melléknév.

epitoma – kivonat.

epodos – 1. utóének, 2. gúnyvers, 3. a görög karének utolsó versszaka; továbbá oly lírai vers, amelyben a hosszú és rövid sorok váltakoznak.

epopeia – nagy görög elbeszélő költemény.

epos – elbeszélő költemény, hősköltemény.

epyllion – kiséposz.

ergographia – önéletrajz.

errata hoc modo corrigantur – a tévedések így javítandók.

erratum, -a – tévedése, -ek, sajtóhibá, -k.

error – tévedés, hiba.

error calami – tollhiba.

eruditio – oktatás, ismeret, műveltség, elmélyült tudás.

essentia – lényeg, legbensőbb tartalom.

etc. et cetera – és a többi, stb. latin rövidítése.

ethnographia – néprajz.

ethographia – népszokások leírása, szokásrajz.

ethologia – jellemrajz.

etymon – (gyökér) valamely szó eredete, alapszava, amelyből képzőkkel és rajzokkal új szavak keletkeztek; innen: etymológia – szószármazástan, szókifejtés.

eucharisticon – hálaadó, ájtatos beszéd vagy beszédeket tartalmazó könyv.

eulogium – 1. dicsőítés, bölcs mondás, 2. végrendeleti hagyaték.

euphemia – szépítő beszéd, körülírás (valamely kellemetlen, vagy illetlen kifejezés szépítgetése).

eurhythmia – összhang; a részeknek egymáshoz és az egészhez való helyes mértékaránya.

evangelarium – evangéliumi részleteket tartalmazó, szertartásos könyv.

evangélium – eredetileg a hírnöknek adott ajándékot jelentette, amit a jóhír jutalmául adtak a görögök; később maga az örömhír; mai értelme: Jézus tanításainak lényege, azok a könyvek, amik Jézus életét és tanításait tartalmazzák (v. ö. Új testamentum könyvei).

eventus – eredmény, kimenetel összegzés, tartalomjegyzék.

evocatio – kihívás, megszólítás, idézés.

evulgatio – kihíresztelés, közönségesse tévés, elterjesztés.

exaggeratio – a kifejezések halmozása.

examen – vizsga, kihallgatás.

exassignatio – kijelölés, kiutalványozás.

exceptio – kivétel.

exceptis excipiendis – kivéve a kiveendőket.

excerptio – kivonat.

exclamatio – felkiáltás.

excommunicatio – kiközösítés, kiátkozás.

excudebat – nyomta, nyomtatta.

excudit... – metszette... a rézmetsző szignum (excudo – metszeni).

exculpatio – helyreigazítás, jóvátevés, bűnhődés.

excusatio – mentegetőzés, igazolás, mentség.

exegezis – kifejtés, fejtegetés, bibliamagyarázat.

exemplar – másolat, minta, példány valamely sokszorosított tárgyból; könyvből stb.

exemplum – példa, mutatvány.

exhibitio – bemutatás, felfedés, megmutatás, kiállítás.

ex libris – könyvtárjegy, könyvjegy, a könyv tulajdonosának nevével, legtöbbször művészi kivitelben, szimbolikus ábrával, jelmonddal, címerrel. (ex = -ból, -ből, liber = könyv). Igazi értelmét a vele kapcsolatos név fejezi be. Ex libris Nagy János, vagyis Nagy János könyvei közül való. Előbb csak a könyvbe írták, később nyomdai úton sokszorosították és a könyvekbe ragasztották. Művészi kivitelük s egyéb érdekességeik miatt az ex libriseket igen sokan gyűjtik.

exodium – 1. valamely színjáték vége, 2. záródal a kar kivonulásakor, 3. víg utójáték a tragédia után.

experimentum – kísérlet.

explanatio – fejtegetés, magyarázat.

explementum – toldalék, kiegészítés.

explicatio – fejtegetés, kifejtés, megoldás.

explicit – végződik (a kolofonok legtöbbször e szóval kezdődnek).

expositio – előkészítés, előadás, fejtegetés.

expressio – kifejező előadás.

expressis verbis – kifejezetten, határozott szavakkal.

expunctio – bevégzés, befejezés.

expurgatio – 1. kitisztítás; a könyvből eltávolítani az ifjúság kezébe nem adható részeket; 2. igazolás, mentség.

exquisitio – kiválasztás, vizsgálat, nyomozás.

extemporale – 1. rögtönzött fogalmazvány, hevenyészett dolgozat, 2. könyvnélküli lecke.

extensum – kimerítő előadás.

extractum – kivonat.

F

fabella – kis elbeszélés, mese.

fabula – mese, beszélgetés; költemény.

facsimile – hasonmás; régi könyvről, kéziratról, metszetről készült sokszorosítás; másolatkiadás (fac simile = tégy, cselekedj hasonlóan; a facio = cselekedni, ige imperativusa és similis = hasonló, melléknév).

factitivum – műveltető igealak.

fallacia, -ae – 1. csalárdság, álnokság, 2. helytelen következtetés, amelyek akkor állnak elő, ha a bizonyításnál a gondolkodás szabályai ellen vétünk.

factura – számla.

falsatio – hamisítvány.

falsificatio – hamisítvány.

falsiloquium – csalfaság, hazug beszéd; hazugság.

falsum – tévedés, csalás, hamisítás, hanyagság.

fama – hír, pletyka, közvélemény.

fasciculus – kis csomag, köteg, bibliografailag: a nagyobb terjedelmű könyvek egy-egy kisebb része; folytatásokban megjelenő művek egy-egy füzete.

fastidiatio – naptári jóslat.

fatiloquium – jóslat, jövőndölés.

fatum – kijelentés, isteni szózat, jövőndölés, sors, végzet.

fictio – kigondolt feltevés, kitalálás, költés.

figura – kép, ábra, ábrázolat.

Filippika (Philippika) – 1. Demosthenes, görög szónok híres szónoklatai Fülöp macedon király hódító törekvései ellen. 2. általában szónoklat.

finis – vég, befejezés.

finitivus – meghatározó, bevégez.

fixa idea – rögeszme.

flexa – hajlított vonalú hangjegy a régi kottákon.

florilegium – virággyűjtemény, képes értelemben minden irodalmi gyűjtemény neve, (v. ö. anthologia).

flosculus – 1. szóvirág; szellemes motto, amit írásművek, levelek elé szoktak írni (v. ö. rotterdami Erasmus Adagia című idézet és aforizmagyűjteményét.) 2. rövid tudományos mű, kompendium.

foliáns – ív nagyságú könyv, a legnagyobb alakú könyvek neve; az ív kettéhajtásából származó nagyság.

folio – ívrét.

folium – falevél, lomb; később levél, lap a könyvben.

folium rectum – előoldal, a lap első oldala.

folium versum – hátlap.

fons, -tis, (fontes) – 1. forrásvíz, forrás, eredet, ok, kezdő, szerző; forrásmunka. 2. történeti forrásmű, -vek.

forma – alak, idom, kép, képmás.

formatum – papír vagy könyv alakja, nagysága (pld. octav = nyolcadrét, quart = negyedrét, folio = ívrét stb.)

formula – szabály, rendszabály.

formular – iratminta, űrlap.

formularium – mintakönyv.

fractur (fraktur) – gótikus, csúcsíves betűtípus. A kódexek leggyakoribb szövegírása.

fragmen, fragmentum, -a – 1. letört darab, töredék, szilánk, forgács, 2. gyakori gyűjtőneve századbeli könyveknek; szimbolikus címe gondolatoknak, vegyes tárgyú műveknek. 3. gondolat-, eszmetöredék.

frequentamentum – gyakori ismétlés (a beszédben).

frons, -tis – 1. homlok, homlokzat, 2. a könyvtekercs széle vagy első lapja a rómaiaknál.

frontispicium – könyvcímkép, címlapdísz.

fundatio – alapítvány.

futilitas – hiábavalóság, üres, haszontalan csevegés.

futurum – a latin ige jövőideje, a jövő.

G

galeria – 1. csarnok, képcsarnok, képállvány. 2. oly művek gyakori jelképes címe, amelyek kép- vagy arcképgyűjtemény reprodukcióját tartalmazzák.

gallimathias – zagyva beszéd, botorság, badarság.

galvanoplastica – elektromosság alkalmazása a tipográfiában. Elektrolízissel felbontott fém-vegyületek viasz-negatívokra vitele útján nyert fémlemezekkel történő nyomás.

garantia – kezesség, biztosíték.

garmond – (corpus), betűnagyság (a 10 pontos nagyság) Claude Garamond francia betűmetsző neve után.

gazetta – az ujság egyik középkori, olasz eredetű neve, amely onnan ered, hogy a városállamok terein, nyilvános helyein kifüggesztett közlemények olvasásáért az érdeklődők egy bizonyos díjat, gazettát fizettek.

geminatio – kettőzés.

genealógia – 1. származástan, családtörténeti mű, könyv, 2. származástan (tudomány).

generalisatio – általánosítás.

genesis – származás, eredet, keletkezés. Genesis, a Bibliában a teremtés könyve. (Mózes I. könyve.)

genitivus – birtokos eset.

georgicon, -a – a földművelésről írott tanköltemények neve. (Vergilius.)

gerundium – állapotjelző igealak.

gesta – viselt dolgok, tett, történet (v. ö. Gesta Romanorum = római történetek, Gesta Hungarorum = magyar történetek stb.)

glorificatio – dicsőítés.

glossa – nyelv, mondás, jegyzet.

glossa marginalis – lapszéli jegyzet

glossa interlinearis – sorok közé írott jegyzet.

glossarium – magyarázatos, jegyzetes könyv, glosszák gyűjteménye, magyarázó szótár; elavult, idegen szavak magyarázata.

glossatio – magyarázat.

glyptotheca – szoborgyűjtemény.

gnoma – rövid, ritmikus bölcselkedő költemény, általános gondolat, jelmondat.

gnorificatio – tudósítás, közlés.

gnosis – megismerés, tudás, titkos ismeret.

gradatio – fokozás.

gradus – fok, lépcsőfok, a melléknév foka.

graduálé – egyházi énekeskönyv, hivatalos használatra.

graduatio – képesítés, doktorrá avatás.

grammatica – nyelvtan, nyelvtudomány, nyelvészet.

grandiloquentia – dagályos beszéd.

graphia – a görög grapho igéből: irat, írás. Összetételekben igen gyakran fordul elő.

graphiarium – írószerek, íróeszközök.

graphium – íróvessző.

graphológia – írásismeret, írásvizsgálat; emberismeret a kézírásból.

gratulatio – szerencsekívárat.

grotesque (groteszk) – betűtípus. Nevével ellentétben a legegyszerűbb típus.

H

habilitatio – egyetemi tanári képesítés; próbaelőadás.

haeresis – tan, rendszer; bölcsészeti rendszer.

haesitatio – ingadozás, tétovázás.

hagiographia, -orum – szent iratok, az ószövetség legfiatalabb iratai, a Törvény és a Próféták után.

hagiographia – szentek életének irodalma.

hagiológium – szentek, ünnepek naptára.

halucinatio – káprázat, álmodozás.

hariolatio – jóslás, jóvendülés.

harmonia – összhang.

hebdomadalis – hetenkénti, hetenkint megjelenő (folyóirat).

heliogravür – fotografiai eljárással készült képsokszorosítás.

hemimetron – félsor.

hemistichion, hemistichium – fél sor (fél verssor).

hendekasyllabus – tizenegy szótagú vers.

heortologium – naptár.

heptameron – novellagyűjtemény, amely rendszeresen hét nap eseményeit mondja el. (Navarrai Margit királyné híres Heptameronja Bocaccio Dekameronja mintájára készült, de a gyűjtemény nem érte el a száz novellát, csak hetvenkettő készült el belőlük).

heptameter – hét lábból álló verssor.

heptateuchus – Mózes öt könyve a Josué és a Bírák könyvével együtt (= összesen tehát hét könyv.)

herbarium – 1. füveskönyv, 2. növény-gyűjtemény, 3. átvitt értelemben használják minden irodalmi gyűjtemény jelképes címéül. (v. ö.: florilegium.)

hermeneuma – értelmezés, magyarázás.

hermenautika – értelmezéstan, az írásművek tudományos értelmezésének, magyarázásának elmélete.

heroida – hőslevél; levélformájú lírai vers. (Ovidius.)

hexaëmeron – 1. hatnapos munka, (vagyis a teremtés), 2. több a genesisről szóló régi mű jelképes címe, 3. keretes novellagyűjtemény, amely hat nap eseményeit mondja el

hexameter – hat verslábból álló verssor (az ötödik versláb mindig daktilus.)

hexapla – hatszoros, hatféle (egybehangzó) művet tartalmazó könyv. (Origenes hatféle szöveget tartalmazó bibliája.)

hieratikus – a papi írás Egyiptomban.

hieroglyph – jelkép; az egyiptomi képírás jegyei, amelyekből a mai alfabet betűi is erednek. (Eredeti jelentése „szent véset.”)

hierolexicon – egyházi lexikon.

hirmologium – énekeskönyv.

historia – történet, történelem, történettudomány.

historiographia – történetírás, történettudomány.

hodesis – útmutatás.

hodoegus – kalauz, vezető. (v. ö. Pázmány.)

holographicum – sajátkézzel írott irat.

homiletica – egyházi retorika, hitszónoklattan.

homilia – szentbeszéd, prédikáció az őskeresztény egyházban.

homiliarium – szent beszéd gyűjtemény.

homonyma, -k – hasonló hangzású, de különböző értelmű szavak.

homonymia – egyforma hangzás.

honoratio – megtisztelés.

horologium – 1. óra; 2. egyházi szertartás- és énekeskönyv.

hortatio – buzdítás.

humaniorák – ó-klasszikus tanulmányok, főleg a nyelvtudomány, irodalom, bölcsészet és történelemből. Tudományok, amelyeknek célja csupán az emberi műveltség fejlesztése.

humiliatio – megalázás.

humor – (eredeti jelentése: nyirok, folyadék) a kedv; az emberi gyarlóságok sokszor kritikai célzatú irodalmi szemlélete és ábrázolása a derű és a könny keveréke.

humoreszk – rövid, vidám írás, novella vagy rajz.

hungaricum, hungarica – magyar vonatkozású mű, magyarságtudomány.

hydrographia – vízrajz (folyók, tavak, tengerek ábrázolása térképeken).

hymnarium – himnuszgyűjtemény.

hymnus – vallásos, emelkedett hangú költemény, vallásos óda; dicsőítő ének.

hyperbola – 1. szónoki túlzás; 2. két görbe vonalból álló mértani vonalpár, két gyújtóponttal, vízszintes és függőleges tengellyel.

hypercatalectus, -ticus – vers, amelynek végén egy vagy több feles szótagja van.

hypobrachys – versláb: három hosszú és egy rövid szótagból (egy hosszú, egy rövid és két hosszú szótag.)

hypocorisma – kicsinyítő szó.

hypocrisis – a beszéd- vagy az arcjáték utánzása.

hypographum – fogalmazvány, tisztázatlan, előzetes fogalmazás.

hypomnema – észrevétel, jegyzet, írott jegyzet.

hypophora – az ellenfél ellenvetése (a retorikában).

hypostasis – 1. valamely elvont fogalomnak tárgyasítása, 2. személy, személyiség.

hypothesis – feltevés.

hysterologia – az utóbbinak előre helyezése (a szónoklatban).

hysteron proteron – beszédfordulat, az időbeli sorrend mellőzése.

I

iambos – az ősi görög költészet egyik legjelentékenyebb műfaja. Recitált költészet volt ez, gúnyos, bántó élű tárgygal.

iambus – 1. görög-latin eredetű versláb, egy rövid és egy hosszú hangból, ill. szótagból áll; 2. iambusos versekből álló költemény.

ichnographia – tervrajz, alaprajz.

icon, -es – 1. kép, képmás, 2. hasonlat a szónoklatban.

iconographia – a képes ábrázolások tana; valamely jelentékeny személyről készült képek jegyzéke, tudományos feldolgozása.

ictus – hangsúly.

icuncula – képecske.

idea – eszme, gondolat, képzet, tudattartalom, emlékezeti kép.

ideal – eszmény, eszménykép, idealis, eszményi.

identificatio – azonosítás.

identitas – azonosság.

ideographia – képírás, ahol a szavak, a hangok írásbeli képei nem betűk, hanem ábrák, képecskék; pld. a kínai vagy az egyiptomi írás.

ideológia – eszmetan.

idiographon – sajátkezű aláírás.

idiographus – sajátkezűleg írott.

idioma – nyelvjárás, a kifejezésmód sajátsága, jellemző módja.

idioticon – szólásmódok gyűjteménye, tájszótár.

idiotismus – 1. közönséges beszédmód, szójárás, 2. tösgyökeres szólásmód, nyelvjárási sajátság.

idyllium (eidüllion) – képecske, kedves, rövid, derűs hangulatú írásmű, (esetleg képzőművészeti alkotás is) a természet egyszerű gyermekeinek, vadászok, halászok, földmívesek, pásztorok életét festő költemény. (v. ö. ecloga)

ignominia – megbélyegzés.

ignorantia – tudatlanság.

ignoratio – 1. mellőzés, 2. nem tudás, járatlanság.

ignoratio elenchi – tárgytévesztés, ha bizonyítás közben eltérünk a tárgytól és mást bizonyítunk be, mint ami a tételünk volt.

illuminatio – ékítmény, díszítmény színezés; filozófiai értelemben: szellemi felvilágosodás.

illuminator – az a művész és mesterember, aki a kodexek díszítését végezte, az iniciálékat rajzolta.

illusio – érzéki csalódás, az a lelki tünemény, melyben szemléleteinket saját képzeleteinkkel kiszínezzük.

illustratio – megvilágítás, képes ábrázolás, díszítmény.

illustrator – díszítő, aki a könyv díszítését, képekkel, ábrákkal, felvilágosító rajzokkal való ellátását végzi.

imaginatio – elképzelés.

imago – kép, képmás, arckép, szobor.

imitatio – utánzat (Imitatio Christi, Kempis híres könyve: Krisztus követése.)

immatriculatio – anyakönyvezés.

imminutio – megrövidítés.

immutatio – szócsere, szavak helyettesítése más kifejezéssel.

imperativus – parancsoló mód, az ige parancsoló alakja.

imperial – papírméret, a 11. számú papírnagyság neve, (mérete 54 × 76 cm.)

imperial folio – a legnagyobb foliáns mérete.

imperfectum – befejezetlen cselekvést kifejező igealak.

imploratio – könyörgés.

impressio – benyomás, hatás.

impressor, -es – a nyomdászok régi neve.

impressum – nyomdai cégjegy, ami rendszerint a nyomtatás helyét, évét, a nyomdász nevét tartalmazza (v.ö.: colophon).

imprimatur – „nyomattassék”, a censorok megszokott engedélye a könyv kinyomtatására; a szerző engedélye a nyomda számára, amit a korrektúrára ír, ami egyuttal azt is jelenti, hogy ezen engedéllyel magára vállalta a sajtóhibák felelősségét is.

improvisatio – rögtönzés.

impurum – tisztátalan, első, le nem tisztázott fogalmazvány, javításokkal, betoldásokkal, stb.

inaniiloquium – üres beszéd.

inarticulatio – becikkelyezés.

inauguratio – fölavatás, székfoglalás.

incantamentum, -a – ráolvasás, varázsmondat.

incantatio – bűvölés, varázs, igézet.

inchoatio – megkezdés, alapvetés, vázlat.

incipit – kezdődik, (explicit: végződik); testvér-szavak, amelyek a régi nyomtatványok elején, illetve végén fordulnak elő. Az ősnymtatványok egy ideig címlap nélkül jelentek meg. A címlapot az „incipit” szóval kezdett magyarázat pótolta, amely részletesen megadja mindazt a bibliográfiai adatot, amit a könyv agnoszkálásánál szükségesnek véltek.

incisum – közbeszúrás, közbevetett mondat.

inclamatio – kiáltás, hangos megszólítás.

inclinatio – nyelvtani értelemben szóhajlítás, képzővel való szóképzés.

incomplet – hiányos, nem teljes.

inconsequentia – következtetlenség.

incorrect – hibás, nem kifogástalan.

incunabula, -orum – kezdet; bölcső; eredet; ősnymtatvány. A könyvnyomtatás első termékei. Nyomdatechnikai és kiállításbeli sajátos tulajdonságaiknál fogva a könyvek egy külön csoportját képezik. Az incunabuláknak óriási szakirodalma van. Jelentőségük felmérhetetlen a művelődéstörténet, a bibliografia és bibliofília szempontjából. Általában az 1500 előtti nyomtatványokat nevezik incunabuláknak; magyar vonatkozásban az 1711 előtt megjelent könyveket.

incusatio – vádolás.

index – mutató.

index alphabeticus – alfabetikus mutató; a tudományos munkák kezelését megkönnyítő függelék, melyben a nevek, tárgyak betűrendben vannak felsorolva, annak az oldalnak számával, amelyen előfordulnak.

index cronologicus – időrendi mutató.

index librorum prohibitorum – a pápai index, az erkölcsi, vallási szempontból kifogásolt művek jegyzéke, amiket katolikus hívőknek olvasni nem szabad.

index nominum – névmutató.

index rerum – tárgymutató.

index verborum – szó-mutató.

indicativus – jelentőmód.

indictio – kihirdetés.

indorsatum – hátirat, felzet.

inductio – bevezetés, fölvezetés, egyes esetekről az általánosra való következtetés; (ellentéte a deductio. l. o.)

ineditus, -a, -um – még ki nem adott művek, ismeretlen, kéziratban maradt művek, a szerzők hagyatékából.

infinitivus – főnévi igenév, határozatlan mód.

informatio – tudósítás, felvilágosítás, fejtegetés, tanítás, oktatás.

ingressio – bevezetés, kezdet.

initialé – a miniator műve, kodexek gyönyörű kezdőbetűi, amelyek legtöbbször több színűek, aranyozottak, különböző ábrákkal díszítettek. (initio = megkezd). Pompázatos szépségükkel, díszítésüknek utolérhetetlen gazdagságával bámulatba ejtik a mai egyszerű, díztelen nyomtatványokhoz szokott olvasót.

initium, -a – bevezetés, elemi ismeretek, alapelvek.

in medias res – a dolgok közepébe; egy írásmű vagy szónoklat felépítésénél alkalmazott technikai fogás; hosszabb bevezetés nélkül, a lényeges és érdeklődést keltő mondanivalókkal való kezdés.

in nuce – dióhéjban (nux, nucis: dió). Az úgynevezett dióhéj-kiadások, miniatűr, (gyémánt-kiadások) onnan erednek, hogy voltak oly kicsiny méretű könyvek, amelyek valósággal egy dióhéjban elfértek.

in parenthesi (inter parenthesim) – zárójelben; közbeiktatva; mellékesen.

inquisitio – nyomozás, vizsgálat (kínvallatás), a katolikus egyházi törvényszékek intézménye.

inscriptio, inscriptura – 1. felirat, valaminek leírása, 2. a könyv címe, 3. adománylevél.

insinuatio – 1. írásbeli közlés, tudósítás; 2. szívreható bevezetés valamely szónoklatban; 3. becsempészés, hamisítás; valamely szöveg félremagyarázása, elferdített idézése.

instantia – kérvény, kérelem.

institutum – 1. intézet, intézmény 2. rendszabály, intézkedés; 3. tanítás, oktatás.

institutum libri – a könyv tárgya; terve.

instructio – oktatás, utasítás, felvilágosítás.

intact – érintetlen, sértetlen, a nyomdából kikerült, teljesen új könyvről mondja a könyvkereskedő, esetleg a teljesen jó állapotban megmaradt antiquar könyvről; (tango, tangere, tetigi, tactus = érinteni).

intellectio – megértés, értelmezés.

intellectus – értelem, megértés, felfogás.

intelligentia – 1. értelmesség, 2. ész, értelem, felfogó tehetség; 3. belátás, ismeret, megértés.

interdictio – eltiltás, tilalom.

interdictum – tilalom, egyházi tilalom.

interfoliatio, interfoliált könyvek – a könyv lapjai közé, jegyzetek, s más feljegyzések céljaira kötött fehér lapok elhelyezése; ill. az ilyen módon kötött könyvek.

interjectio – 1. közbevetés, 2. indulatszó.

interlinearis – sorok közé írt.

interlocutio – közbeszólás.

interloquium – közbeszólás, ellenvetés, kifogás.

interludium – közjáték.

interpellatio – 1. kérdés, 2. félbeszakítás, megháborítás, 3. kérdőre vonás, törvény elé idézés.

interpretatio – 1. fejtegetés, magyarázás; 2. fordítás egyik nyelvről a másikra; 3. értelmezés, felfogás, egyéni előadás.

interpunctio – 1. az írásjelek használata; 2. a szavak elkülönítése írásjelek s a pont használata által.

interrogatio – 1. kérdés, körkérdés, megkérdezés; 2. retorikában: következtetés; 3. jogban: kérdés által történő kötelezés, szerződés.

interrogativum – kérdőalak, az ige kérdő formája.

interruptio – félbeszakítás, hirtelen megszakítása a szónoklatnak.

interscriptum – közbe írt javítás, toldalék.

intimatio – közlés, értesítés, tudatás, kihirdetés, jelentés.

intimidatio – megfélemlítés.

intitulatio – címzés.

intonatio – megkezdés, hangadás.

intrica – cselszövés, rosszindulatú beavatkozás, bajt-okozás, ármány.

introductio – belső megérzés, szemlélődés, sugallat, az igazságnak következtetés nélküli, ösztönszerű megismerése. (v. ö. Bergson stb.)

invectivum, -a – vád, támadás.

inventarium – leltár.

inventio – 1. találékonyság, ötlet, kezdeményezés; 2. az írásmű anyagának kigondolása.

inversio – 1. szórend megváltoztatása, jobb költői hatás elérése céljából; 2. képes beszéd, helycserélés.

investigatio – nyomozás, kutatás.

invitatio – meghívás.

invocatio – megszólítás, a muzsának segítségül hívása, az époszok elején a költőnek a műzsához való fohászkodása.

involucrum – könyvfödél, boríték, tok.

irónia – gúnyolódás, szellemes, fölényes karikatura, tettetett beszédmód.

irreticentia – el nem hallgatás (a szónoklatban).

isosyllabus – egyenlő számú szótagból álló.

iteratio – ismétlés.

itinerarium – úti napló, útmutatás, útleírás, úti kalauz.

J

jactantia – kérkedés, dicsekvés.

jocatio – enyelgés, tréfálkodás.

joculatio – tréfa, mókázás.

judicatio – ítélet, határozat.

judicium – ítélet, döntés, vélemény, belátás, meggondolás, ízlés.

junctio – egybekötés, kapcsolás.

juratio – eskü.

jurisdictio – 1. védelem, jogvédelem; 2. törvényszék-tartás, bíróság; ítélethozás.

justificatio – igazolás.

justitia – igazságosság, jog.

K

„k” alatt kereshető szavakat a „c” betűnél keressük.

L

laconismus – rövid, velős mondás, tömör szűkszavúság.

lamentatio – siránkozás, jajkiáltás, panasz.

lapidaritas – szűkszavúság.

lapsus – tévedés, botlás.

lapsus calami – tollhiba, íráshiba.

lapsus linguae – nyelvbtlás, nyelvhiba.

lascivatis – trágárság, kétértelműség.

laudatio – 1. dicsérés; 2. védő vagy dicsérő beszéd a törvényszék előtt; 3. halotti beszéd.

laudatio funebris – halotti beszéd.

laus – dicséret, dicsőség.

lectio – olvasmány, lecke, felolvasás, szemelvény.

lectionarium – a zsoltármázáshoz tartozó olvasmányszakaszokat tartalmazó könyv.

lector – 1. olvasó; 2. a könyvkiadóvállalatnál működő kritikus, aki a még kiadás előtt lévő irodalmi műveket értékeli és kiadásuk felől véleményt mond; írásbeli jelentést tesz.

lector benevolens – a jóindulatú olvasónak; néhány sorból álló előszó, vagy bevezetés gyakori címe.

lector salutem – üdvözlés az olvasónak; a könyvek bevezetéseképpen a szerző gyakran egészen szubjektív kommentárt ad műve elé; e pár sor szokásos kezdőszavai: „lector salutem”.

lectorium – 1. olvasóterem, -szoba; 2. olvasópolc, emelvény.

lectrum – olvasóállvány, melyre a középkorban a súlyosabb, nagyobb könyveket tették.

legalisatio – törvényesítés, hitelesítés.

legenda – (olvasandó) szentek életének története, vagy a szentek csodatételeinek elmondása; a templomokban az istentisztelethez tartozott, hogy valamely szent életét, csodatetteit felolvasták (legere, legere = olvasni).

legendarium – legendáskönyv, legendagyűjtemény.

legislatio – törvényhozás.

lemma – 1. kölcsöntétel, tantétel, melyet egy tudomány egy másik tudománytól vesz át, s tényként fogad el; 2. rövid vers, költemény, epigramma.

leoninus – Leo, középkori költő nevére elnevezett, rímes klasszikus vers. (A disztichonban a hexameter és a pentameter közepe rímel a sor végén).

levatio – verstanban: hangemelés.

lex, legis, leges – törvény, -ek, szabály.

lexicon – szókönyv, szótárkönyv, amelyben a szavak magyarázata van, rendszeren alfabetikus sorrendben. (v. ö. encyclopaedia)

libellulus – kis könyv, könyvecske.

libellus – 1. könyvecske, kis könyv, irat; 2. jegyzékkönyv, napló, általában minden rövid értekezés; 3. levél, meghívó levél, keresetlevél, vádlevél stb.; 4. gyalázó irat, gúnyirat.

liber – könyv; eredetileg faháncs.

liber antigraphus – ellenkönyv, ellenőrzőkönyv.

liber alphabetarius – ábécés könyv.

liber contionis – prédikációs könyv.

liber manualis – kézikönyv.

liber precatorius – imádságoskönyv.

liber psalmorum – zsoltároskönyv

liber saccalis – zsebkönyv.

librarium – könyvszekrény.

librariolus – könyvmásoló, írnok.

librarius – könyvkereskedő, könyves, könyvárus.

licentia poetica – költői szabadság.

ligatio – 1. kötés, retorikában: egymástól független több alany összekapcsolása egy oly állítmánnal, mely csak egyikre vonatkozik.

ligator – középkori, kolostori könyvkötő.

ligatura – 1. kötés, könyvkötés; 2. nyomdászatban két vagy több egybeöntött betű együtt (pld. ea, stb.) A könyvnyomtatás primitívebb, első évtizedeiben a gyorsabb szedés megkönnyítésére, a jobb helykihasználásra igyekezvén a betűmetszők és betűöntők egy betűlábra vésték, illetve öntötték a gyakran felhasználható, egymáshoz tartozó betűket. Ezek a ligaturák, mint az abbreviaturák (l. o.) is, a szedésnyomás állandó formái, nagy szerepet játszottak az ősnymdász műhelyében.

lima – egy írásmű gondos kidolgozása, kisimítása, kicsiszolása.

limitatio – korlátozás, elhatárolás.

limma – félhang.

linea – vonal, sor.

lingua – nyelv, beszéd, szó.

litánia – könyörgő ima; délutáni ájtatosság.

litigatio – szóváltás, vita, perlekedés, veszekedés.

littera, v. **litera** – íráshoz való anyag 2. írás, irat; 3. levél; 4. betű; 5. írásmű, irodalom; 6. iromány, irat, írásbeli fogalmazvány, jegyzőkönyv; 7. tudományosság, tanulmány, tudomány stb.

littera armale – címeres levél.

litterae significativae – jelző betűk a régi hangjegyek ritmusának jelzésére; emelkedést, esést, késleltetést, gyorsítást, erőt, gyengítést jeleztek (pld. a = altius, s = sursum, felfelé emelkedést, d = deprimatur esést, t = trahere, tenere, kihúzni, kitartani, késleltetést jelentett stb.)

litterator – 1. írással, betűvel, irodalommal foglalkozó; 2. tanító; 3. nyelvmester, nyelvész, nyelvtudós.

litteratura v. **literatura** – 1. irodalom; 2. betűírás, nyelvészeti tudomány, tudományosság; tudományos műveltség

liturgia – szertartás.

locus communis – közhely, elcsépett kifejezés vagy szólásmód.

locus sigilli – nyomtatványokon, iratokon, diplomákon a pecsét helye.

locutio – beszéd, szólás, szólásmód.

logarium – apróságokkal való számadás.

logodaedalia – mesterkélt szójáték.

logographos – 1. beszédíró, aki mások számára pénzért törvényszéki beszédeket írt; 2. legrégibb görög történetírók neve; 3. számvevő; 4. általában prózaíró.

logomachia – szóharc, szóvita.

logopoios – prózaíró, „beszédköltő”.

longiloquium – hosszadalmasság.

loquacitas – sokbeszédűség.

loquela – beszéd, nyelv.

lucidatio – felvilágosítás, megfejtés.

luctatio – szóvita, vitatkozás.

ludus, -i – játék, színjáték, színelőadás.

lyra – 1. érzelmi költészet; 2. lant.

M

macrocolumn, macrocollum – a legnagyobb alakú papír.

macrologia – hosszadalmasság, szószaporítás.

maculatio – beszennyezés, bepiszkolás.

maculatura – szennyezett, kiselejtezett papírtömeg (macula – szennyfolt; maculo, maculare – beszennyezek, megfertőzők). Maculatura az a papírtömeg, amit esetleg censura miatt a nyomda kénytelen eladhatatlanná tenni; makulaturának tekinti a könyvkereskedő azokat a különböző okoknál (elavulás, megcsonkítás) fogva értéküket veszített könyveket, amiket csak mint kilogrammonként eladható tömeget tud értékesíteni; ami csak az újra felhasználható papírnyersanyag materiális értékét képviseli, eszmei érték nélkül.

magnificatio – magasztalás.

magniloquentia – fenséges beszéd, a kifejezés fensége.

magniloquium – dicsekvés.

majusculum – nagy kezdőbetű.

maledicentia – megszólás, gyalázás.

maledictio – gyalázás, ócsárlás.

maledictum – mocskolódás, gyalázás, gyalázat.

maliloquium – megszólás, rossz hírbe hozás.

malitia – rosszakarát, rossznyelvűség.

mammotrectus – lexikonszerű feldolgozás.

mancipatio – ünnepélyes tulajdonátruházás, illetve az erről szóló okmány.

mandatum – 1. megbízólevél; 2. szerződés.

manifestatio – kinyilatkoztatás, kijelentés, kiáltvány.

manifestum – kiáltvány, hirdetmény.

manuale – 1. kézikönyv, 2. könyv tokja, könyvtartó tok.

manualia, -um – kézikönyvek.

manu-propria – 1. sajátkezüleg, 2. sajátkezű aláírás, kézjegy.

manuscriptum – kézirat. Jelentékeny emberek saját kézzel írott műveit, leveleit, egyéb írásait – még ha azok nyomtatás útján már közkinccsé váltak is – mint művelődés- és kortörténeti dokumentumokat a tudomány igen sokra tartja. Ezeket irattárakban, muzeumokban őrzik, de gyűjtenek kéziratokat igen sokan magánosok is, akár egyéni okokból (családi ereklyék stb.) akár a gyűjtés általános passziójától motiválva. Ezért a kéziratok élénk kereskedelmi forgalom tárgyát képezik, egy-egy kézirat árveréseken milliós árakat is elért már. Agnoszkálásuk, identifikációjuk alapos tanulmányokat, nagy hozzáértést kíván.

mappa – térkép.

margó – lapszél (marginalis, lapszéli marginaliák, lapszéli jegyzetek).

masculinum – hímnem.

mastigia – szitokszó.

matricula – anyakönyv.

maxima – életelv, vezérelv.

medián – (kis, nagy) papír-alak, a 6., ill. 7. számú papír (méretük 45×55 , 46×59).

medieval – betűtípus.

meditatio – elmélkedés, szemlélődés, tűnődés.

melica, -orum – dalok, lantos költemények.

melioratio – javítás (bonus, melior, optimus).

melodia – dallam, dal.

melodrama – zenével kísért szavalat.

membrana – gyenge állati bőr, lenyúzott, írásra készített bőr; pergamen.

memento – 1. emlékezzél, 2. emlékeztető.

memorabilia – emlékezetes, nevezetes dolgok (történeti művek gyakori összefoglaló címe).

memorandum – emlékirat, előterjesztés, beadvány.

mendaciloquium – hazug beszéd.

menis, -idis – félhold alakú díszítés, amit a könyvek elejére tettek; iniciálé.

menis libri – a könyv kezdete.

mentio – 1. említés, 2. indítvány, ajánlat; javaslat.

merismos – felosztás, részekre bontás (v. ö. partitio, l. o.).

mesobrachys – öttagú versláb. Két hosszú, egy rövid és két hosszú szótagból.

mesomacros – öttagú versláb.

metabasis – 1. a bizonyítás logikai hibája, mely úgy keletkezik, hogy egy fogalomkör területről nem a dologhoz tartozó területre lépünk át; 2. átmenet.

metabolé – átmenet egyik hangnemből a másikba.

metalepsis – átvitel, retorikai alakzat.

metallographia – 1. nyomdászati eljárás; fémlapokkal történő sokszorosítás; 2. érc-, fémismeret, leírás.

metaphora – szókép, jelképes értelmű szó; a hasonlat tömörítése, szóösszetétel (a mint kötőszó elhagyása) útján; a szónak átvitt értelemben való használata.

metaphrasis – 1. körülírás; 2. átírás (prózába) 3. más szavakkal való kifejezés, értelmezés.

metaplasmus – nyelvtani átváltoztatás; a szavak szabályellenes declinatioja.

metastasis – elutasítás, mint szónoklattani forma.

metastrophé – fordulat, visszavágás.

metathesis – áttétel, hangátvetés; betűáthelyezés.

methodus – 1. módszer; 2. elvek szerint történő munka, eljárás.

metonymia – név- vagy fogalomcsere; szavak helyettesítése más kifejezéssel.

metrica – verstan.

metrum – versmérték.

micrographia – kisbetűs írás, apró kép.

militaria – katonai szakirodalom.

mimus – 1. színész; 2. színjáték, bohózat, verses, énekes vígjáték.

minatio – fenyegetés.

Minerva – Pallas Athenae, a tudományok istennője; jelképesen tudományos folyóiratok címe, könyvkiadóvállalatok neve stb.

miniator – a kodex díszítője, az iniciálék gyakran mesteri művésze, aki a díszesebb kódexek eme gyönyörű kezdőbetűit rajzolta és festette; a miniatura legtöbbször többszintű képecske, de alapszíne majdnem mindig a piros minium; innen a miniator és a miniatura (l. o.) neve.

miniatura – finom rajz vagy festés a kódexekben vagy ősnyomtatványokban. A könyv díszítésére a miniatura egész külön művészete fejlődött ki, egyes miniatorok felülmúlhatatlan tökélyre emelték a miniatura festésének e különleges művészetét.

minusculum – kis betű.

mirabilia – csodás dolgok, csodák, szentek csodatételei

mirabilis, -e – csodálatos, csodálatra méltó.

miscellanea – különfélék, vegyes dolgok (eredetileg: ételkeverék).

miseratio – sajnálás; részvét elérésére célzó beszédmod; megindító előadás.

missale – misekönyv.

missale – betűnagyság (48 pontos méretű).

mitigatio – engesztelés.

mittel – betűnagyság (14 pont).

modificatio – módosítás.

modulatio – hangárnyalat; a szavak rhythmikus megmérése.

momentum – 1. indítóok; 2. jelentőség.

monodia – magánének.

monodrama – színmű, egy szereplővel.

monogramma (röviden monogramm) – névbetű, kezdőbetű (monos = egy), nevek kezdőbetűje vagy egymásba font kezdőbetűi. Rendesen egy betűlábba vették.

monogrammatica – a monogrammok ismerete, tudománya.

monographia – részlettanulmány (monos = egy, graphia = írás), egy földrajzi tájegységnek rajza; egy történelmi kornak feldolgozása, esetleg egy személyiség története.

monolog – magánbeszéd.

monoptota, -orum – oly főnevek, amelyeknek csak egy ragozott formájuk van.

monostichium, monostichum – egy verssorból álló költemény.

monostrophos – egységes formájú versszakokból álló vers.

monosyllabus – egytagú szó.

monumentum, -a – emlék, műemlék (történeti kútők gyakori címe), írásbeli emlékek, írott emlékek.

mora – 1. az időmértékes verselés egysége: egy rövid szótag kiejtésének, hangzásának időtartama; két mora teszi ki egy hosszú szótag időtartamát; 2. késedelem, késleltetés, akadály, haladék.

morologia – bolond, esztelen beszéd.

morologus – bolondot beszélő.

motivatio – indokolás, megokolás.

motivum – 1. vezérlő gondolat, indító erő; 2. zenében: alapelódia.

motto – jelige, jelszó. Más szerzőtől átvett, rövid tömör kijelentés, amit a mű elején vagy fejezetek elé a szerző, mondanivalójának kiemelésére szokott alkalmazni.

multiloquentia – bőbeszédűség, szószaporítás.

multiplicatio – szorzás, sokszorosítás.

museum – múkincsek gyűjtőhelye; jelképes címe igen sok irodalmi és tudományos műnek, folyóiratnak. (Eredetileg „Múzsák székhelye”, tudományos foglalkozás és tudós férfiak gyűjtőhelye.)

mutatio – változás, változtatás.

mutatis mutandis – megváltoztatva a megváltoztatandókat.

mutilatio – megcsönkítés.

mystagoga – 1. titkos istentiszteletbe való bevezetés; 2. az erről szóló mű.

mysterium – 1. titok, rejtély; 2. (középkori) vallásos színjáték (v. ö. passio).

mystificatio – a közönség megtévesztése valamely irodalmi mű szerzőjét illetőleg; mások neve alatt történő irodalmi működés; ha a valódi szerző bármily oknál fogva nem akarja nevét a nyilvánosság elé hozni (v. ö. Macpherson – Ossian, Thaly Kálmán – Kurucdalok stb).

mythistoria – mesés, regés történet, elbeszélés.

mythographia – 1. a görög irodalom speciális ága, amely mondák, hitregék gyűjtésével foglalkozik; 2. összegyűjtött mythosok (hitregék) tára, amit a mythographusok gyűjtöttek és magyaráztak.

mythologia – a pogány népek, különösen görög-rómaiak hitregéivel, vallásával, vallástörténetével foglalkozó tudomány.

mythos – (görög) hitrege.

N

naenia (nenia) – zenekísérettel előadott ókori magasztaló és sirató ének, amit temetéseken sirató asszonyok énekeltek.

narratio – 1. elbeszélés; 2. a szónoklat azon része, amelyben a tényállást elbeszéljük.

necrolog – megemlékezés valamely elhalt kiváló emberről, gyászbeszéd, búcsúztató.

negatio – tagadás.

negativum – tagadó, nemleges kijelentés (v. ö. positivum, állítás stb.)

neuma – hangjegy.

neutrum – semleges nemű (szó)

nexum – kötés, kötelező erejű szerződés.

nexus – 1. összekötés, fűzés; 2. adóssági kötelezettség.

nilhil obstat – semmi sem áll útjában (a kinyomtatásnak); az egyházi censorok szokásos engedélye a censurán átment mű kinyomtatására.

nocturnale – éjjeli zsolozsmáskönyv.

noema – fogalom, gondolat, értelem.

nomen – név.

nomenclatura – 1. névjegyzék; 2. szakkifejezések, műszavak szótára.

nominatio – megnevezés.

nominativus – alanyeset.

nomos – lantkíséretű görög kardal, melyben a szöveg teljesen a zenének volt alárendelve.

nonpareille – betűnagyság (6 pont).

norma – szabály; követendő tétel, amely a történések és cselekvések egy-egy csoportjára kimondja azt, aminek történnie, vagy amit cselekednünk kell.

normativum – szabályzat, rendszabás.

nota – jegyzet.

nota marginalis – lapszéli jegyzet.

notatio, -nes – megjegyzés, észrevétel.

notitia – 1. ismeretesség, ismeretség; 2. dicsőség; 3. ismeret, tudás, értés.

nova (novus, -a, -um) – új, újság, újdonság.

novella – 1. elbeszélés, a regénynél kisebb terjedelmű, zártabb szerkezetű prózai mű; 2. újonnan kiadott rendeletek vagy törvények. (v. ö. büntető-novella stb.)

nucleus – dióhéj (in nuce, dióhéjban).

numeralia – számnevek.

numeratio – számozás, lapszámozás.

numerus – szám.

numerus clausus – zárt szám, a megengedett mennyiség meghatározása.

nonciatio – kihirdetés, jelentés.

nuncium – üzenet.

O

o. a. m. d. g. – omnia ad majorem dei gloriam; „mindent Isten nagyobb dicsőségére.” Régi könyvek utolsó lapján igen gyakran fordul elő ez a rövidítés, mellyel az ájtatos szerző útjára bocsátja könyvét. Szerzetesrendi jelmondat.

obeliscus – egy darabból álló, sziklából kivájt, pyramis alakú, csúcsban végződő emlékoszlop, amit az egyiptomiak a napisten tiszteletére emeltek. Hazájuk az ókori Egyiptom, ahonnan később, mint műemlékek elkerültek a kultur-világ minden nagyobb centrumába. Hieroglyphikus felirataik miatt igen fontos historiai dokumentumok. Jelentékeny emberek emlékeztetere írott művek szimbolikus címéül gyakran használják az obeliscus szót.

objectio – ellenvetés (antypophora).

objectum – tárgy.

objurgatio – szidás, rendreutasítás.

oblatio – felajánlás, ajánlkozás.

obligatio – 1. kötelem, kötelezettség; 2. kötelezvény, kötvény.

obliteratio – kikötés, törlés.

oblocutio – ellenvetés, közbevetés.

obloquium – ellenmondás, felelés.

obrogatio – ellenjavaslat, megszüntető vagy módosító törvényjavaslat.

obscoenitas – trágárság.

obscuriloquium – homályos kifejezés.

obsecratio – esedezés, könyörgés, ünnepélyes kijelentés, állítás.

observatio – vizsgálódás, megfigyelés, észlelet, észrevevés.

obsignatio – okiratok lepecsételése pecsétgyűrűvel vagy pecsétnyomóval.

obtestatio – kérés, könyörgés.

occultatio – elrejtés, titkolás. Szónoki alakzat: tettetett elhallgatás; amikor a szónok úgy tesz, mintha akaratlanul el-, vagy nem mondana valamit.

octameter – nyolc verslábból álló verssor.

octav – nyolcadrét; a könyv leggyakrabban előforduló alakja. Az ívnek, amelyből a könyv készül, nyolcadrésze.

octosyllabus – nyolc szótagú (szó, sor).

oda – (görög ének) emelkedett hangú, magasztos tárgyú lírai költemény, amelyben a mesteri forma párosul a költői hevület magas fokával. Tárgya szerint van hazafias, vallásos, bölcselkedő óda stb.

oda funebris – temetkezési vers, búcsúztató.

odarium – ének, dal, énekeskönyv.

offertorium – 1. felajánlás (misében); 2. áldozó hely.

olographia – sajátkezű irat.

omen – jel, előjel, végzet, sors.

onomasticon – 1. tárgyak szerint csoportosított szavak gyűjteménye; 2. névtár, névjegyzék.

onomatologia – neveskönyv, szakszótár.

op. cit. – opere citato, az idézett műben.

opera figurata – illusztrált képekkel, rajzokkal díszített művek.

opera diversa – különböző, vegyes művek.

opera omnia – összes művek.

opera omnia quae extant – az összes fennmaradt művek. Az ókori szerzők művei nem maradtak fenn a maguk teljességében; igen sok örökre elveszett műről tudunk. A klasszikus auctorok műveinek modern kiadásai címlapján igen gyakran fordul elő ez a megszorítás; a kiadás tehát nem az összes, hanem csak az összes fennmaradt műveket tartalmazza.

opinatio – gyanítás, vélés, képzelet.

opinio – gyanítás, vélekedés, hiedelem, vélemény.

opistographus – a papír hátlapjára írt valami, a hátlaapon levő irat.

opprobrium – gyalázás, mocskolódás, szidás, szemrehányás.

optativus – óhajtómód (latin igemód).

opus (opera) – mű, szerzemény.

opusculum – művecske.

oraculum – 1. jóslat, jövődölés; 2. jóshely.

oratio – ima, beszéd, szónoklat.

oratiuncula – kis beszéd, beszédecske, rövid szónoklat.

oratorium – 1. bibliai tárgyú zenemű; 2. imaház.

oratum, oratus – kérés.

orbis pictus – a világ képe, festett világ (Comenius híres képeskönyvének címe, amelyet általában képes kiadványok címéül gyakran használnak).

ordinatio – sorban való elrendezés.

organon – a helyes gondolkodás, kutatás eszköze (v. ö. Aristoteles Organonja stb).

organum – 1. szerv, beszédszerv, emberi hang; 2. közlöny, szakfolyóirat.

originatio – szószármaztatás.

origo, origines – eredet, őstörténet.

ornamentum – díszítmény, ékítmény.

ortographia – helyesírás.

orthologia – nyelvhelyesség, nyelvjavítás.

ostentatio – kérkedés, fitogtatás.

ostracon – ókori cserép, amelyre éles kővel betűket véstek, s amely így a gondolatok feljegyzésének, tehát a könyveknek is egyik őse.

P

pacificatio – békeszerzés, kibékítés.

pactio – egyezség, szerződés, titkos szövetség.

pactum – megegyezés, egyezség, szerződés.

paeon – három rövid és egy hosszú szótagból álló versláb.

pagina – (íróta) lap, a könyv lapja, oldala, oldalszám.

paginatio – lapszámozás, lapjelzés, az egymás után következő ívek megjelölése akár betűkkel, akár római számokkal (lásd: signatura).

palaeographia – ősi írástan, régi írások megfejtésével foglalkozó tudomány.

palaeotypia – ősnymtatvány (incunabula l. o.)

palimbacchius – egy rövid és két hosszú szótagból álló verstag.

palimpsestus – az oly pergamen vagy papirus lapot nevezzük így, amelyről a szűkös anyagi viszonyok miatt az eredeti szöveget mosással vagy kaparással eltávolították és új szöveget írtak rá. A finomabb pergamen előállítása ugyanis igen költséges, és voltak idők, különösen a népvándorlás után, a Kr. utáni VII. és VIII. században, amikor a pergamenínség miatt kétszer, sőt többször is felhasználták a már megírt kodexlapokat. Az így eltávolított szöveg gyakran különböző eljárások alkalmazásával mégis felismerhetővé és megfejthetővé vált és rendkívül fontos művelődéstörténeti dokumentumokat szolgáltatott a szövegek bűvárai számára.

palindrom – olyan szórejtvény vagy vers, ami visszafelé is olvasható.

palinodia – „visszaéneklés”, megismétlése vagy visszavonása annak, amit a költő egy korábbi művében mondott.

Pallas Athenae (Minerva) – a tudás, a tudományok istennője.

pamphlet – röpirat, kisebb terjedelmű írásmű, politikai vagy személyes ügyekben, sokszor gúnyos és támadó szándékkal.

pandecta – 1. a római jog törvénykönyve, döntvénytár (Justinianus római császár törvénykönyvének legfontosabb része); 2. oly könyv, ami mindenfélét tartalmaz, gyűjtemény.

panegyricus – a szentek és vértanúk dicsőítésére mondott egyházi beszéd a görög istentiszteleteken, vagy általában minden dicsőítő mű, főleg vers, amit jelentékeny emberek dicsőítésére írtak.

panorama – körkép, látkép, tájképcsarnok; régi képeskönyvek gyakori jelképes címe.

pantheon – minden-isten; az istenek szent helye, temploma vagy később az istenné vált hősök, szentek, nagy emberek temetője, szoborcsarnoka, rendszerint templom-szerű, művészi kivitelű, nagy épületekben. Szimbolikus címe számos könyvsorozatnak, folyóiratnak, könyvkiadóvállalatnak.

pantograph – rajzeszköz, másolásra alkalmas „golyaorr”-alakú szerkezet, nagyítás és kicsinyítés egyformán pontosan végezhető vele.

pantomima, pantomimus – 1. táncosnő; 2. táncos némajáték.

papyrus – papyrus cserje, papyrusrostokból készült írópapír.

parabasis – átmenet, a görög tragédia egyes részei.

parabola – 1. példázat, hasonlat, erkölcsi igazságra tanító jelképes elbeszélés; 2. egy mértani görbe neve.

paradigma – nyelvtani, retorikai példa, minta, amellyel a declinatíot vagy coniugatiót tanítják stb.

paradoxon – képtelennek látszó állítás, a köztudattal ellentétes, meglepő, szellemes állítás.

paragramma – 1. hozzáírás, betűváltoztatással történő hamisítás; 2. íráshiba, tollhiba.

paragraphus (para-graphos) – szakaszjel, cikkely; a kodexíró miniatör a fejezetek elé legtöbbször piros színű jelet tett, ami egy új rész kezdetét jelölte; további értelmezésében egy-egy összefüggő műnek egy-egy cikkelyét, bekezdését jelentette, amiket számozással választottak el egymástól; ma az írott törvények egy-egy cikkelyét jelenti, legtöbbször jogi vonatkozásban alkalmazzák, bár még ma is gyakori filozófiai vagy egyéb tudományos munkák fejezeteinek elnevezésére.

parainésis – oktató, buzdító, nevelő célzatú beszéd, írás, elmélkedés.

paralipomena – 1. pótlék, toldalék; 2. a „kihagyottak”, a krónikák könyvei a bibliában.

parallela – párhuzam, hasonlítás.

paralogismus – téves következtetés.

paramythion, paramythia – hitregei tárgyú oktató mese.

paraphrasis – körülírás.

parastichis – valamely vers kezdő vagy befejező betűiből összeállított szó.

parenthesis – 1. közbevetés, közbeszúrás; 2. zárójel.

parerga, parergon – mellékes vagy kisebb művek, dolgozatok, függelék.

pariambus – két rövid szótagból álló versláb.

paródia – 1. tréfás utánzat, gúnyos szándékú irodalmi karikatúra; 2. válasz, felelet, a kérdéssel csaknem azonos szavakkal.

paroemia – példabeszéd, közmondás.

paroemiographia – közmondás.

paronomasia – szójáték, különböző értelmű szók hasonló hangzása (agnominatio).

paronym, -on – 1. rokonhangzású szó; 2. szószármazék, mely mást jelent, mint amiből származik.

pars, -tis, -tes – rész; a művek alkotó részeinek nagyobb egysége; több kötetre terjedő munkák főrésze.

participium – melléknévi igenév.

particula, particulus – 1. nem ragozható beszédrész; 2. szakasz a mondatban; 3. szócska, rag.

partitio – felosztás, részekre bontás.

partitura – vezérkönyv, az összes zenei szólamok áttekinthető összeállítása, amelyből a dirigens az egész zenekart vezényli.

parviloquium – kevés vagy rövid beszéd.

pasigraphia – mindenki számára való írás (Pasiphae-ről, a „mindenkinél világító” napisten leányáról).

pasquillus – személyeskedő, támadó gúnyirat.

passio – Jézus Krisztus vértanúságát ábrázoló dráma.

passionálé – énekeskönyv, mely a nagypénteki siratóénekeket tartalmazza.

passivum – szenvedő igealak.

passus – 1. bekezdés (lépés, lábnyom), szakasz, kitétel, mondat; 2. útlevel, marhalevel.

patefactio – közlés, jelentés, hirdetés.

pátens – 1. nyílt parancs; 2. királyi vagy kormányrendelet; 3. kiváltságos levél; 4. szabadalom.

pathos – költői szenvedély, hev lendület, ünnepies, emelkedett stílus.

pauciloquium – kevés, nem elegendő beszéd, rövid beszéd.

pausa – szünet, megszűnés, vége valaminek.

peccatum – bűn, tévedés, hiba.

pegma – könyvespolc.

pellectio (perlego) – átolvasás, könyv elolvasása.

penicillus – 1. ecset, tollkés; 2. stílári előadás.

penna – toll, író toll.

pensum – feladat, egy nap alatt elvégzendő munka, napszám (fonóasszonyoknak kimért gyapjú-mennyiség).

pentameter – öt verslábból álló verssor.

pentagramm – öt vonalból álló rajz.

pentasyllabos – öt szótagú.

pentateuchos – öt könyv, pld. Mózes öt könyve.

penultima – utolsó előtti (szótag).

peractio – elvégzés, bevégezés, utolsó felvonás vagy jelenet a színdarabban.

perceptio – felfogás, megismerés.

pereloquentia – ékesszólás.

perfectum – múlt idő, befejezett cselekvés.

perforatio – átlukasztás, könyvtárak jele a könyvekben, amely bélyegzők alkalmazása helyett a lapoknak betűkkel történő átlukasztásából áll.

pergamen – írásra alkalmas állatbőr (juh, kecske vagy kutya bőr). A könyv történetének jelentős állomása; a papirusztekercsek és cseréptáblák kora után a finoman kikészített állatbőr, előbb oklevelek, diplomák, majd tekercsek és kodexek formájában; tartóssága sok más anyagot felülmúl.

periambus – két rövid szótagból álló versláb (lásd pariambus).

periclitatio – kísérlet.

pericope – szakasz, rész, darab.

periculum – 1. kísérlet, próba; 2. első kísérlet, zsenge irodalmi mű, jegyzőkönyv jegyzék.

periocha – rövid foglalat vagy tartalom.

periodicus, -a – időszaki, szabályos időközben megjelenő írás, folyóirat.

periodus – eredetileg: több tagú mondat; mai értelme: valamely visszatérő, megismétlődő történés.

periphrasis – körülírás.

peripetia – sorsfordulat, kifejezés.

perissologia – felesleges szószaporítás.

peristasis – beszéd, szónoklat tárgya.

peristrophé – az ellenfél saját érvelésének ellene fordítása, szónoklatokban.

permittitur – engedélyeztetik (a censor engedélye a kinyomtatásra).

permutatio – átváltoztatás, kicserélés; szónoklatban a kifejezések felcserélése.

peroratio – 1. szónoklat, előadás; 2. a szónoklat befejezése; 3. zárszó.

perpetuitas dicendi – összefüggő beszéd.

perpetuitas sermonis – folyamatos beszéd.

perpetuitas verborum – körmondat.

perquisitio – vizsgálat, kutatás, átkutatás.

perscriptio – feljegyzés, beiktatás.

perscriptura – írásbafoglalás.

personificatio – megszemélyesítés, tárgyaknak, állatoknak emberi tulajdonságokkal való felruházása; személyeskedés, magánügyek feltárása nyilvánosság előtt.

persuasio – meggyőzés, rábeszélés.

pertractatio – megbeszélés, megtárgyalás, valamivel való részletes foglalkozás.

perversio – 1. megfordítás, a szavaknak felcserélése, máshová tétele; 2. orvosi értelmezése a normálistól való eltérés.

pervestigatio – kikutatás, kinyomozás.

pes, pedis – 1. láb; 2. versláb, versmérték; zenei jegy a régi kottákon.

petit – betűnagyság (8 pont).

petitio – kérvény, folyamodvány.

peusis – kérdés.

phantasia – képzelet, gondolat.

phonema – 1. mondat, mondás, nyilatkozat; 2. hangjegy.

phonographia – hangírás.

photo, photographia – fénykép.

photoriport – fényképes hírlapi tudósítás.

phototypia – a fényképezés eljárásainak alkalmazása a nyomdászatban; főleg képeknek fémlemezre való fotografilásával chemigraphia (lásd ott) útján.

phraseologia – szólásgyűjtemény.

phrasis – mondat, mondás, kifejezés, üres szólásmód.

phthongus – hang.

picantéria – sikamlós, csiklandós kétértelműség.

pictor – festő.

pictura – festészet, festőművészet.

pinacotheca – képtár, átvitt értelemben képeket tartalmazó könyv.

pinax – fatáblára festett kép.

pincta – nyomdászszerszám, csipesz, amivel a kikötött – nyomásra kész – szedésből, korrigálás közben az egyes betűket kihúzzák.

pinxit – festette (a festők, képeik szignálásánál nevük elé gyakran más szubjektív természetű szavak kíséretében e szót írták).

pithanologia – indokolás.

pium desiderium – jámbor óhajlás.

plagium – irodalmi lopás; átvett dolgoknak eredetileg való kiadása (a rabszolgaság fennállása idejében eredetileg emberrablást jelentett: ha rabszolgát vagy akár szabad embert raboltak is el s hurcoltak rabszolgaságba).

Plantin-Moretus – előbb párisi, majd antwerpeni könyvnyomtató-dinasztia az újkorban; a nevükkel jelzett nyomtatványok különleges szépségükkel fogva jelentékeny helyet foglalnak el a könyvnyomtató művészet történetében.

pleonasmus – szószaporítás, fölösleges szavak halmozása (v. ö. tautologia).

pluralis – többes szám, főnevek, névmások, igék többes száma.

plus-quam-perfectum – régmúlt idő, nyelvtanban.

poema – költemény, vers.

poematicum – kis költemény, versezet.

poesis – költészet.

polémia – vita, irodalmi harc.

polyanthea – vegyes tárgyú könyv, betűrendben lexikon.

polychromographia – sokszínű nyomás, többszínnyomat.

polyglott – többnyelvű.

polyptoton – halmozása a szó eseteinek.

polysyllabus – soktagú, többszótagú szó.

polysyllogismus – összetett következtetés.

polysyndeton – kötőszóhalmozás.

pontificale – püspöki szerkönyv.

popularisatio – népszerűsítés.

pornographia – szennyirodalom, trágárság, fajtalanság.

positio – 1. állítás, igenlés; 2. állás, helyzet.

positivum – állítás.

posthumus – művek, amelyek szerzőjük halála után jelentek meg.

postludium – utójáték.

postpositio – rag, névutó.

postscriptum, -a (p.s.) – utóirat.

postilla – szentbeszéd.

postulatum – 1. követelés, 2. panasz.

praeambulum – bevezetés, előjáró beszéd.

praecantamen – varázsigé.

praeceptio – oktatás, utasítás.

praeceptum – előírás, szabvány.

praecisio – 1. szabatosság, határozottság; 2. szónoklattanban: félbeszakítás.

praecogitatio – előre meggondolás, előzetes gondolkodás.

praeconiatio – dicsőítés.

praedestinatio – előre való sorsszerű elrendelés, egy bizonyos hivatásra való kijelölés.

praedicamentum, -a – kategóriák, alapfogalmak.

praedicatio – 1. szentbeszéd; 2. állítás, mondás; 3. kihirdetés, az evangélium hirdetése.

praedicatum – 1. állítmány; 2. nemesi előnév.

praedictio – jóslat, jóvendölés.

praedictum – parancs.

praefatio – bevezetés.

praegnantia – rövidség, tömörség, velős, hatásos, szabatos stílus.

praejudicium – előítélet, elfogultság, elővélemény.

praelectio – felolvasás, előadás.

praeliminatio – előirányzat, előzetes költségvetés.

praelum – nyomtató prés, sajtó.

praemeditatio – előre való megfontolás, előzetes elmélkedés.

praemissa – előzmény, előfeltevés.

praemissis praemittendis – előre bocsátva az előre bocsátandókat. (p. p.)

praenunciatio – előre hirdetés.

praeparatio – előkészítés (szónoklatban).

praepositio – előre tett szó, előjáró, viszonyzó.

praesagium – előérzet, sejtelem, jóslás.

praescriptio – 1. cím, felirat; 2. rendelet, parancs, előírás, szabályzat, megszabás.

praesens – jelen (idő).

praesumptio – valószínűségi alapokon nyugvó feltevés.

praesuppositio – előleges feltevés.

praeteritum imperfectum – befejezetlen múltidejű igealak, félmúlt.

praxis – gyakorlat.

precatio – ima, könyörgés.

pressio – nyomás, lenyomás.

pretium – érték, becs, ár.

pretium affectionis – érzelmi érték, amelyet egy reánk nézve egyénileg értékes tárgy (könyv) képvisel.

pretium aestheticae – a műtárgy (könyv) különleges szépségének értéke.

princeps – első, legelső (princeps editio; editio princeps l. o. első kiadás).

princípium, -a – alapelv, vezérelv, vezető gondolat.

privilegium – szabadság, előjog, különleges jog (felsőbb, esetleg királyi engedély a könyv kinyomtatására), kiváltság-levél.

pro domo – személyes ügyben, védelmünkre írt megnyilatkozás; válasz egy támadásra.

proapodosis – a kezdő szó ismétlése a mondat végén, a szónoklatban.

probatio – próba, kísérlet, irodalmi szárnypróbálgatás.

probléma – talány, rejtély, megfejtendő feladat.

proclamatio – kiáltvány, királyi hirdetmény.

prodromus – bevezetés, előszó.

profanatio – megszenteltelenítés.

professio – hivatalos bevallás, lajstrom.

profetia – jóslat, jövődőlés.

profluentia loquendi – beszédbeli áradozás.

prognosis – 1. előzetes vélemény; 2. időjóslás; 3. kórjóslat.

prognosticon – jóslás, előjel.

prohibitio – tilalom (Amerikában a szesztilalom).

projectum – terv, tervezet, javaslat.

prolegomena – előzetes tudnivalók, előtanulmányok.

prologium – előbeszéd, előszó.

prológius – előhang.

proloquium – 1. mondat, állítás, ítélet; 2. bevezetés.

proludium – előjáték.

prolusio – előgyakorlat, próba, gyakorlás, előjáték.

promemoria – emlékirat.

promissivus – ígérő, jövő (igeidő).

promulgatio – kihirdetés, közzététel.

pronomen – névmás.

pronomen possessivum – birtokos névmás.

pronuntiatio – nyilvános kihirdetés, bírói ítélet.

prooemium – bevezetés, előszó.

propaganda – terjesztés, hirdetés.

propagatio – szaporítás, tenyésztés, terjesztés.

propaedeutica – előtan, előtanulmány.

prophetatio – jóslás.

prophetia – jóslat.

proportio – arány, szabályrész.

propositio – 1. indítvány, javaslat; 2. képzelet, tétel, főtétel; 3. előadás, tudósítás.

propugnaculum – 1. védőök, védelem; 2. erkély, a várkastélyakon elől kiemelkedő rész.

prosa – kötetlen folyóbeszéd, gyalogbeszéd.

prosodia – versmérték-tan (eredeti jelentése: hozzámondás, hozzáéneklés), ma a prosodia a verselés törvényeit állapítja meg.

prosopopoeia – megszemélyesítés.

prospectus – 1. előzetes ismertetés, áttekintés, tervrajz; 2. kilátás, messzelátás, látóhatár.

prosyllogismus – oly következtetés, amelynek alapját egy másik következtetés vége képezi.

protestatio – tanusítás, bizonyítás, ellenkezés, nyilvános tanuságtétel.

protocollum – jegyzőkönyv.

proverbium – közmondás.

provocabulum – névmás.

provocatio – kihívás.

prudentia – 1. ismeret, tudás, tudomány; 2. körültekintés, okosság, belátás.

psalma, psalmus – zsoltár.

psalmodia – zsoltáréneklés.

psalterium – 1. zsoltáros könyv; 2. citerához hasonló, húros hangszer.

pseudogium – hazugság.

pseudographia – helytelen, hibás, hamis rajz vagy kép

pseudographus – hamis, ráfogott cím.

liber pseudographus – álnevű, álcímű.

pseudonyma – álnévvel jelölt mű.

publicatio – közlemény (eredetileg elkobzás, magánvagyonnak közkincsé tétele, kincstárba vétele).

publicistica – hírlapi, közérdekű irodalom, politikai sajtó.

pumex – tajtkő, síkarkő, amit a pergamen, s általában bőrök simítására használtak. A palimpsest előző szövegét is tajtkővel kaparták le a pergamenről, mielőtt az új szöveget reá írták.

punctatio – pontozatokba foglalás, szerződés-tervezet.

punctum – 1. pont, amit szúrással nyert a szöveg írója, szúrással csinált kis folt; 2. a kiterjedés nélküli hely, a legkisebb kiterjedés matematikai és geometriai fogalma.

purgatio – tisztítás; könyvvel kapcsolatban valamely műből az erkölcstelen vagy ártalmas, nem oda illő részek eltávolítása, törlése.

purum – tisztázat.

Q

quadripartitum – négy részből álló mű (l. tripartitum stb.)

quadrisyllabus – négy tagú szó, négy tagból álló szó.

questio – kérdés, vizsgálat.

qualificatio – 1. minősítés, képesítés; 2. minősítvény; 3. minősültség.

qualitas – minőség.

quantitas – mennyiség.

quartal – negyedév (folyóiratok, periodikák negyed-évfolyama).

quartans – negyedréti alakú könyv (v. ö. foliáns).

quarto – az ív kétszeres összehajtása útján nyert (vagyis negyed-rét) könyvalak.

quaternio – négy ívből, nyolc levélből álló füzet, amelyből a kódexeket fűzték össze.

querela – panaszkodás.

quietantia – nyugta, nyugtatvány.

quietatio – lecsendesítés, megnyugtatás.

quinternio – öt ívből, tíz levélből álló füzet; amelyből a kódexeket fűzték össze.

quintessentia – lényeg, legbensőbb tartalom (eredeti jelentése: az aether, mint ötödik lényeg, ötödik elem. Az aristotelesi filozófia szerint ugyanis négy alapvető elem van: föld, víz, tűz és levegő. Az ötödik az aether.)

quiritatio – jajkiáltás, feljajdulás.

quotidianus – mindennapi, megszokott (a naponta megjelenő újságok, lapok nevében gyakran előforduló jelző.)

R

rabulatio – dühöngés.

rabulistica – jog- vagy törvéncsavarás, szócsavarás.

radiogramm – szikratávirat.

radiographia – röntgensugaras nyomtatás fényérzékennyé tett papírra (v. ö.: actinographia l. o.)

rariora – ritkaságok.

raritas – ritkaság. A bibliofília egyik legáltalánosabb szempontja a ritkaságok gyűjtése. A könyvek, bár épp az örökkévalóságnak készülnek, épp úgy elpusztulnak az idők folyamán, mint minden más e világon. Egyes könyvek akár a természetes halandóságuk, akár más okoknál fogva ritkaságokká válnak, alig van belőlük egy-egy példány. Értékük előfordulásuk gyakoriságával függ össze, unikumok néha elképzelhetetlenül magas értéket képviselnek.

ratificatio – jóváhagyás, aláírás.

ratihabitio – beleegyezés, jóváhagyás.

ratio – ész, értelem, számítás. Meggondolás, bizonyítás, ok.

ratiocinatio – okoskodás, megfontolás.

readunatio – újra egyesítés.

reassumptio – újra felvétel, összegezés.

rébusz – talány.

recapitulatio – rövid összefoglalás, ismételés.

recensio – 1. könyvismertetés, szemle; 2. helyesbített új kiadása valamely műnek; 3. számbavétel, tudomásul vétel.

receptio – befogadás.

recitatio – 1. a drámai mű felolvasása; 2. szavalás, előadás; 3. elolvasás, felolvasás.

reclamatio – felszólamlás, visszakövetelés, panasz.

recogitatio – meggondolás.

recognitio – 1. ráismerés, azonosítás; 2. vizsgálat, szemle, szemrevételezés.

recommendatio – ajánlás.

reconciliatio – kibékülés, engesztelés, újra egyesítés.

reconstructio – felújítás, újjáépítés.

recordatio – visszaemlékezés, megemlékezés.

reorrectio – kiigazítás, kijavítás, helyreigazítás.

recriminatio – szemrehányás, felpanaszolás, a vád elhárítása és visszafordítása; viszonzád.

rectificatio – helyreigazítás.

recto – a papírlap elülső oldala (v. ö. verso l. o.)

recursus – fellebbezés.

recusatio – szabadkozás, el nem fogadás, visszautasítás.

redactio – szerkesztőség.

redactor – szerkesztő.

redargutio – cáfolat, megcáfolás, meghazudtolás.

redditio – 1. visszaadás; szóismétlés; 2. szónoklattanban: a mondat vége, utómondat.

redivivus – újra éledt, újból élő. (Egyes szerzők különböző szándékoktól vezetve évszázadokkal korábban elhunyt neves emberek nevei mögé rejtőzve gyakran használták álneveikhez ezt a jelzőt.)

reductio – visszavezetés, visszavitel, csökkentés.

reduplicatio – 1. megkettőzés; 2. szónoklatban a mondat kezdőszavának ismétlése a mondat végén.

refectio – helyreállítás, kijavítás.

referatum – jelentés.

reflexio – 1. elmélkedés, megjegyzés, észrevétel; 2. egy tétel megfordítása; 3. szónoklatban ellenkező értelemben való megjegyzés.

reformatio – újítás, hitújítás, átalakulás.

refutatio – megcáfolás.

regal – (kis-, nagy-szuper) papírméret. A 8., 9., 10. számú papírnagyság.

regesta – 1. (időrend szerint összeállított) oklevéljegyzék; 2. oklevélgyűjtemény; 3. napló, (res-gesta).

regestrum – jegyzőkönyv, emlékeztető napló.

register – jegyzék; tárgy- vagy tartalommutató, lajstrom.

regula – szabály, rend ügyrend (eredeti jelentése: egyenes lécszék, deszka, vonalzó, zsinórmérték).

regulamentum – szabályzat.

rehabilitatio – 1. a jóhírnék, a becsületnek, valaki tisztességének helyreállítása; esetleg elhibázott bírói ítélet megváltoztatása, helyesbítése sajtó útján; 2. az erről szóló irat.

reiteratio – ismétlés.

relatio – 1. jelentés, előadás, beszámolás értesítés; 2. vonatkozás, viszony (régí újságok, röpiratok igen gyakori címe).

relativitas – viszonylagosság.

relictum – hagyaték, irodalmi hagyaték, hátrahagyott mű.

reliquarium – ereklyetartó.

remeatio – visszatérés valamely tárgyra (szónoklatban, beszédben).

reminiscentia – 1. visszaemlékezés; 2. valamely műnek más műre emlékeztető helye.

remittenda – visszaküldendők (az el nem adott, bizományban volt könyvek, amiket a könyvkereskedő a könyvek kiadóhoz visszaküld).

remonstratio – viszontérvelés, kifogásolás.

remota – tiltott könyv.

renovatio – megújítás.

reparatio – helyreállítás, kijavítás.

repertorium – 1. tárgymutató, címjegyzék; 2. bibliografia; 3. forrásjegyzék.

repetitio – ismétlés, szóismétlés.

repetitorium – 1. kézikönyv; 2. ismétlő előadás vagy tanítás, összefoglaló könyv.

replica – felelet, válasz, cáfolat.

replicatio – 1. kettőzés, ismétlés; 2. kinyitás, kibontás.

repraesentatio – megjelenítés, a szónok és színész munkája.

reproductio – 1. felelevenítés; 2. ábrázolás, másolat; 3. lenyomat, sokszorosítás.

requiem – 1. gyászmise; 2. zenei műfaj, a halottak lelki üdvéért mondott imák dallamosítása.

requisitio – megvizsgálás, nyomozás; tudakozódás.

rescriptio – uralkodói leirat.

rescriptum – válaszirat, leirat, császári rendelet.

reservatio mentalis – hátsó gondolat.

reservatis (reservis), reservandis – fenntartva a fenntartandókat.

resignaculum – a pecsét lenyomata.

resignatio – 1. lemondás; 2. megnyugvás; 3. reménytelenség.

resolutio – 1. végzés, határozat, elhatározás, eltökélés; 2. feloldás, megoldás.

responsorium, -a – felelgető egyházi ének; az egymással váltakozva éneklő karok énekeinek párbeszédese gyűjteménye; istentiszteletnél a közönség által ismételt imarészek.

responsum – 1. felelet; 2. jóslat; 3. (bírói) végzés, határozat.

restauratio – javítás, helyreállítás; műtárgyak (régikönyvek) művészi kijavítása.

restrictio – megszorítás, korlátozás.

resultatio – ellenállás, ellenkezés.

resumptio – ismétlés.

reticentia – hallgatás, elhallgatás, szünet a beszédben.

retractatio – másolás, ismétlés.

revelatio – 1. kinyilatkoztatás; 2. ihletés, sejtlem.

reverentia – tisztelet, hódolat.

reversalis – térítvény, írásbeli nyilatkozat, kötelezvény (vegyes házasságokból származó gyerekek vallására vonatkozólag).

reversio – 1. visszatérés valamely tárgyra vagy előzményre (a retorikában); 2. visszafordítás, nyelvtani sorrend felszerelése; 3. fordított szórend.

revideatio – ismételt vizsgálat.

revisio – újból való átnézés, valamely korábbi álláspont, felfogás megváltoztatása.

revindicatio – visszakövetelés.

revocatio – 1. visszahívás; 2. helyesbítés; 3. egy téves állítás visszavonása, kiigazítása.

rhapsodia – 1. a népénekes által előadott elbeszélő költemény volt; ma magasan szárnyaló lírai műfaj, amelyben a költői lendület az előadás menetét szaggatottá teszi; 2. egy ének a homerosi eposzokból.

rhethorica – szónoklattan.

rhythmus – áramlás; szabályos időközökben történő mozgás; hanghullámozás; a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozása.

ridiculum – tréfa, élc, nevettető, vidám ötlet (rideo = nevetni).

rignus – alkalmi vers, lakodalmi köszöntő vagy halotti búcsúztató.

risiloquium – nevető beszéd, nevetve beszélés.

ritualé – szertartásos könyv.

ritus – vallásos szokás; a vallás gyakorlásának szokásokon alapuló előírása.

rogatio – 1. kérdés, kívánság; 2. szónoklatban: kérdés; 3. indítvány, javaslat, törvényjavaslat.

rogatiuncula – rövid kérdés.

romana – betűtípus.

románc – vidámabb hangulatú elbeszélő költemény.

rondo – kis lírai költemény, amelyben két rím váltakozik egymással.

rorate – hajnali mise.

rosarium – 1. rózsakert, rózsabokor; 2. katolikus imádságos könyv szimbolikus neve.

rotunda – 1. kerekded betűtípus, amit nemzeti nyelvű szövegekhez alkalmaztak az európai államok ősnyomdászai; 2. körcsarnok.

rubrica – mai értelme rovat, eredetileg vörös földet, festéket jelentett; később a törvény pirossal írt címét, majd a modern táblázatos nyomtatványokon a rovatok címét.

rubricator – a kódex-író és másoló munkatársa, aki a hibákat, elírásokat corrigálta, s piros színű festékkel (ellentétben a szöveggel, ami rendszerint fekete tussal volt írva) megjelölte a szöveg fejezeteinek kezdetét; az a scriptuarius, aki vörös vagy más színnel aláhúzta a színes címeket s az iniciálékat is festette.

rubrum – piros, vörös színt jelent; sokféle alkalmazásban fordul elő. Rubrum volt a kódexek vonalzása, rubrum pld. az ügyvédi periratok, kérvények borítékján, felzetén az ügy (gyakran vörös tintával, vagy írónnal megjelölt) tárgya, lényege.

rudimentum, -a – alapismeretek, fővonások, elemi dolgok; (elemi ismereteket tartalmazó könyvek gyakori címe).

ruina, -ae – 1. rom, épület maradvány; 2. töredék, szellemi hagyatéka.

S

sacrarium – 1. szent tárgyak őrzőhelye; 2. imádságos könyv; 3. levéltár.

sacratio – felszentelés, avatás, ajánlás.

sacrilegium – szentségsértés.

seavidicus – dühös, mérgesbeszédű.

salebrosus – döcögös, összefüggéstelen (beszéd, írás).

salus, (-utis) – üdvözlét.

salutatio – tisztelgés, köszöntés, üdvözlét.

salvus conductus – menedék- v. oltalomlevél.

sanctio – 1. törvénszabta büntetés, ünnepélyes rendelet; 2. szentesítés; 3. jóváhagyás.

sanctorale – szentek naptári ünnepeinek és miséinek jegyzéke.

sapientia – bölcsesség, életbölcsesség, bölcsészet.

sarcasmos, sarcasmus – gúnyos, csípős, maró írás vagy beszéd.

sarcophagus – 1. (hús-evő) egy fajta mészkő, amely a holtak tetemét gyorsan elemésztette; 2. ebből készült koporsók; díszes, művészi síremlék; 2. átvitt értelemben a kiváló emberek emlékét megörökítő mű (könyv is).

satira (satura) – gúnyos költemény vagy tágabb értelemben minden gúnyos írásmű; (eredetileg satire = egyveleget, vegyes gyümölccsel telt tálat jelentett, majd a drámai bohózat, később lírai és epikai költemények gyűjteménye).

satiricon – gúnyirat.

satirographus – a gúnyirat szerzője, írója.

satisfactio – elégtétel.

saturnius – őslatin nemzeti verssor, amely két félsorra osztható; hat hosszú szótagból áll.

scaena – 1. színpad, színtér; 2. a színdarabok egyes jelenete.

scaenarium – szövegkönyv, drámai művek szövege.

scaenographia – 1. díszletfestés; 2. épületek homlokzatainak távlati képe.

scandatio – (scando = lép, fellép, felhág valamire), 1. lépés; 2. az időmértékes versek hangsúlyozása, skandálása. (A klasszikus versek felolvasását, recitálását annakidején bizonyos tánc-féle mozgással, lépegetéssel kísérték).

scandicus – három hangot jelentő hangjegy.

scena – lásd scaena.

schema (szkéma) – 1. forma, alak, alakzat, minta, terv; 2. meghatározott műforma.

schematismus (sematizmus) – 1. táblázatos összeállítás; 2. névtár, névkönyv, címtár; 3. szónoklatokban alakzatokban való beszélés.

schola v. scola – 1. felolvasás, előadás; 2. iskola.

scholion, -lia – magyarázó jegyzet, idegen szövegekhez (különösen görög és római írók műveihez).

sciagraphia – l. scaenographia.

scientia – tudás, tudomány, ismeret.

scintillarium – szellemes és bölcs mondások, lélekemelő idézetek gyűjteménye (scintilla = szikra, sziporka).

sciscitatio, scitato – tudakozódás, kérdezősködés.

scriptio – írás, írásbeli előadás.

scriptiuncula – rövid irat, kis terjedelmű írás.

scriptor, -es – író, szerző.

scriptuarius – a kolostori kódexíró- és másolószoba főnöke; a kéziratos könyvtár őre.

scriptuarium – kéziratos szekrény, a könyvnyomtatás feltalálása előtti könyvtár.

scriptum – irat, fogalmazvány, írás.

scriptura – kézirat (scribo = írni igéből).

scrupulus – aggodalom, kétely, kétkedés.

sculptor – metsző, véső, betűmetsző.

sectio – részlet, felosztás (secare = metszeni, vágni).

sedecimo – tizenhatodré.

seductio – félrevezetés.

selecta – szemelvények.

selectio – kiválogatás, kiválogatódás, kiszemelés.

semikolon – pontosvessző.

seminarium – nevelő iskola, intézet.

semisyllaba – fél szótag.

sensatio – érzet, benyomás, külső észretevés.

sensus – érzés, benyomás, észretevés, érző tehetség.

sententia – vélemény, ítélet.

separatum – különnyomat, különlenyomat (ha egy-egy folyóiratban vagy nagyobb műben közölt rövidebb írásmű külön, önállóan is megjelenik, s ez által könnyebben hozzáférhetővé válik, akkor beszélünk különlenyomatról, separatumról).

septuaginta – (hetven). Az Ótestamentumnak 70 tudós által fordított, görögnyelvű kiadása.

sequentia – (következmény) – a mise után következő vallásos énekek neve a középkorban.

sequentiale – miseénekgyűjtemény, a mise alatt énekelt verses és prózai dicsőítésekkel.

series – seria, sorozat.

sermo, -onis, -nes – 1. beszélgetés, társalgás, beszéd, csevegés; 2. vitatkozás, értekezés, párbeszéd.

sigillum – pecsét.

sigla – az ősnymtatványok szókihagyása, rövidítése helykihasználás és egyéb szempontok miatt egyes szavaknak állandó rövidített jelük volt. Kétféle sigla van: siglae verbales, ha a sigla jelentése szó, siglae numerales ha a sigla jelentése szám volt. Ha csak egy betűből állt, akkor „sigla simplex”, egyszerű, ha több betűből állt, „sigla composita”, összetett siglaról beszélünk.

signatura – az ív száma, vagy jele; a könyv, aszerint, hogy nyolcad, negyed, vagy ívrét alakú, tizenhat, nyolc, négy, vagy két oldalas ívekből áll; az ívek összehajtogatása és összefűzése a lapszámok megfelelő sorrendje szerint történik; az egyes íveket könnyebb megkülönböztetésük céljából különböző jelekkel, betűkkel, számokkal látták el, e jelek az ív első oldalán, alul, a margón találhatók.

signatura – (betűkön) a nyomdai betű törzsének elülső részén található kis bemélyedés neve, amiről a betűszedő tapintás útján megállapítja a betű nagyságát anélkül, hogy a betűre nézne.

signet (szignet) – nyomdai jel: monogramm, vagy miniatűr ábra, könyvdísz; könyvek címlapjain, fejezetek végén a megmaradt üres laprész díszítésére (vignetta). Fejlett kultusza van, művészi kivitelű szignet minden szebb, jobb tipografiájú könyvön található. (Nálunk Kozma Lajos a legismertebb szignet rajzoló.)

signum – jel, aláírás, kézjegy.

sillographus – gúnyvers-író.

sillos – szatirikus, szitkozódó műfaj; gúnyvers. Leghíresebbek Timonnak, az embergyűlölő filozofusnak sillosai.

sillybos – a könyv (tekercs) címének feljegyzésére szolgáló, színes szeletke (pergamenből vagy egyéb anyagból), amely a tekercs felső szélére volt függesztve.

silva rerum – 1. a dolgok erdeje, tárháza; 2. vegyes feljegyzések könyve; irat-tartó, ügyiratok tokja, tartója.

singularis – egyes szám; főnevek, igék, névmások egyes száma a nyelvtanban.

sine anno – év nélkül (a könyv megjelenésének időpontja, éppúgy mint helye, mint bibliografiai adat elsőrangú jelentőségű, a kiadás éve az időben határozza meg a könyvet, ahol ezt a nyomdász vagy kiadó különböző okoknál fogva nem tünteti fel, az ily könyvek bibliografiai leírásában szokott szerepelni a s.a. (sine anno) rövidítés.)

sine loco – hely megjelölése nélkül (a könyv megjelenésének helye, mint bibliografiai adat elsőrangú jelentőségű; földrajzilag határozza meg a könyvet; különböző okok miatt ezt a kiadók, nyomdászok nem tüntették fel a könyveken. Ilyen könyvek bibliografiai leírásában szokott szerepelni a s. l. (sine loco) rövidítés.)

skolion – kisebb dal, bordal.

sociatio – társítás, egyesítés.

sociographia – egy néprétegnek, egy tájegységnek tudományos rajza, feldolgozása. Egy kisebb társadalomnak, életkörülményeinek, szokásainak stb. leírása.

soloecismus – nyelvtani hiba, helytelen szófűzés.

soliloquium – magánbeszéd.

sollicitatio – bujtogatás, kérelmezés.

sonans – hangzó, csengő, rímelő (l. assomantia stb).

sonnet – szonett, (csengő) két négy- és két háromsoros versszakból, vagy összevonva, összesen tizennégy sorból álló zárt formájú vers és egyben műfaj is. Olasz vagy francia eredete vita tárgya. Sorai ötös és ötödféles jambusok, rímei (a tizennégy sor legváltozatosabb variációjával) a legszínesebb és -zeneibb, költői hatása folytán évszázadok óta egyik leggyakrabban alkalmazott versformává avatták.

sonor – hang.

sonoritas – jó hangzás.

sonus – hangzó, szóló.

sophia – bölcsesség.

sophisma – álokoskodás, hamis következtetés.

sortiment – 1. választék (sors, -tis = faj, nem); 2. fajtákra, nemekre való tekintettel összeválogatott áruk, különösen könyvek raktára; 3. bizományi könyvraktár, könyvkereskedés.

spatium – térköz, hézag, (sorközötti) távolság.

specificatio – részletezés, részletes felsorolás.

specimen – mutatvány, mintapéldány, kísérlet, próba, jel, ismertetőjel.

spectatio – megvizsgálás.

spectio – megfigyelés.

speculatio – 1. számítás, fontolgatás; 2. szemlélődés, vizsgálódás, elmélkedés.

speculum – tükör (mint egyes művek szimbolikus címe igen gyakori).

sphragis (idis) sphragitis – pecsét, oklevelek, pecsétje.

spondalia – áldozati ének, amihez furulyakíséret szól.

spondeus – két hosszú szótagból álló versláb.

statutum, -a – szabályrendelet, alapszabály.

stemma – koszorú, lombokkal befont szalag, mely az ősök képei között az ókori lakások díszterméiben, az atriumban úgy volt elhelyezve, hogy a rokonsági és leszármazási kapcsolatot mutatta. Innen későbbi jelentése: családfa, leszármazási tábla.

stemmatographia – származástan, családtörténet (genealogia).

stenogramm – gyorsírat, gyorsírással írt munka.

stenographia – gyorsírás.

stereotypia – (strereos = szilárd, topia = nyomat), nyomdai módszer. A szedésről készült fémtáblákról származó nyomatok, amik a gyors és tömeges példányszámban készülő modern ujságok, napilapok nyomását teszik lehetővé. Hosszas kísérletezés előzte meg a nyomda-technikának ezt a vívmányát. Gipsz, ólom, újabban papírmassé negatívok felhasználásával öntik a nyomtatást végző lemezeket (körforgó gépeknél hengerekre hajlítva), melyek ellenében a kiszedett betűkkel, maradandóbbak és a többszázszáz példányszám nyomására alkalmasabbak.

stereotyp – kiadásokról akkor beszélünk ha az első kiadás álló szedésével vagy stereotypfiával készült az új kiadás. Szövege, kiállítása tökéletesen megegyezik az első kiadásával.

stigma – bélyeg, külső jel (azok a külső jelek, amik a szentek testén áthatóvá válnak).

stichometria – felelő párbeszéd a drámai művekben.

stichomythia – versről-versre változó beszéd a drámai dialógusban.

stilisatio – fogalmazás, irány.

stilus – (stylos, stylus) írásmód, kifejezés mód; eredeti jelentése íróvessző, melynek egyik vége hegyes, másik vége lapos volt. A hegyes végével vésték a betűket a viasztáblákra, a lapossal az esetleges hibák kijavítására elsimították a viaszt.

stipulatio – szerződés, kikötés.

stoicismus – (görög bölcsészeti irány), egykedvűség, nyugodtság.

stratagematichon – hadászati kézikönyv.

strophä – (strófa) versszak. A versek általában versszakokra vannak tagolva. Versformánként változóan több-kevesebb verssor egy strófát alkot. Eredeti jelentése: fordulás.

studium – tanulmány, tárgy, kutatás.

stultiloquium – oktalan beszéd, bolond, értelmetlen csacsogás.

stultitia – oktalanság.

stupiditas – esztelenség, ostobaság.

suasio – tanácsadás, rábeszélés.

suaviloquentia – kedves beszéd.

subjectum – alany.

subordinatio – alárendelés, szűkebb fogalom alárendelése valamely tágabb fogalom alá.

sublimatio – átszellemítés, átszellemülés. (Ujabban mint a pszichoanalízis műszava vált ismertté).

sublimitas – magasztosság, emelkedettség (stílusról, beszédéről).

subsignatio – feljegyzés.

subsigno – feljegyez, leír, bejegyez.

subscriptio – aláírás; előjegyzés valamely megjelenendő műre.

substantia – állomány, anyag, lényeg; a dolog változatlan lényege. Igen sokat vitatott filozófiai fogalom.

substantivum – főnév.

substitutio – helyettesítés.

substratum – 1. alap, tárgy, anyag; 2. a per tárgya; tárgyalási alapul szolgáló anyag.

subtilitas – finomság, pontosság, gondosság (stílusról, beszédéről).

subtractio – kivonás.

successio – egymásutáni rend, egymásrakövetkezés.

sugillatio – kigúnyolás, gyalázás.

summa – összeg, tartalom.

sumarium – összegzés, tartalomjegyzék.

summatio – feltevés, feltétel.

superarbitrium – felülvizsgálat.

superexlibris – ha az exlibrist nem a könyvbe helyezték, hanem a könyv kötésére, külső, elülső részére préselték, superexlibrisnek nevezzük. Előkelő könyvtárak egységesen bekötött díszkötésű könyvein igen gyakori az aranyozott, címeres, jelmondatos superexlibris, amely feltűnően jelzi, hogy a könyv melyik könyvgyűjtő könyvtárából való.

superbiloquentia – dőlyfös beszéd, fennhéjázás.

superlatio – túlzás, nagyítás.

superlativus – 1. felső fok (a melléknévi fokozás felső foka: a gradus positivus = alapfok, gradus comparativus = hasonlító fok után a harmadik a gradus superlativus); 2. túlzás, szertelenség, nagyítás.

supplementum – kiegészítés, toldalék, pótlék, pótkötet.

supplicatio – könyörgés.

supplicium – könyörgés; halálbüntetés.

suppositio – 1. feltevés, vélelem; 2. kicserélés.

surrogatum – pótlék.

sycophantia – csalás, jogcsavarás.

syllaba – szótag.

syllabus – jegyzék, lajstrom.

sylogismus – következtetés, okoskodás.

symbolum – jelkép, jel; valamely elvont fogalom érzékelhető formában történő tárgyasítása.

symphonia – 1. összhang, együtthangzás; 2. többszólamú zenei mű, rendszeren négy főtételből áll.

symposion, symposium – lakoma; az étkezést követő társalgás; párbeszédes irodalmi műforma (v. ö. Platon Symposionja stb).

synecdoche – névcseré (ha az egyest a többesszámmal, a részt az egészszel valamely retorikai vagy stilisztikai hatás érdekében felcseréljük).

syngrapha – kézirat, kötelezvény, adósságlevél.

syngraphus – 1. írásbeli szerződés; 2. útlevél.

synkope – szórövidítés, összevonás, összekapcsolás.

synkretismus – egyeztetés, ellentétes felfogások egybehangolására való törekvés.

synodicon – törvénykönyv (lásd: pandecta).

synonyma – rokonértelmű szó.

synopsis – 1. összefoglaló áttekintés, a párhuzamos helyek összeállítása (pld. a négy Evangéliumban); 2. filmszcenárium.

syntaxis – mondattan.

synthesis – egységbe foglalás, egyesítő eszmei összhang; egységes szemléleti rendszer.

systema – összeállítás, rendszer.

systole – 1. hosszú szótagnak rövid kiejtése; 2. a szív mozgásának egyik fázisát (az összehúzódást) is evvel a szóval jelölik az orvosok; ellentéte a diastole, a kitágulás.

T

tabella – tábla, táblázat; korábbi értelmezése igen sokféle volt: jelentett többek között képet, festményt, (viasszal bevont) levelet, iratot, okmányt, oklevelet, okiratot, stb.

tabula – 1. iskolai falitábla; 2. törvénytábla; 3. viasszal bevont írótabla; 4. írás, jegyzék, irat; 5. a könyvek illusztrálására szolgáló kép, rajz, metszet stb.

tabula rasa – üres, iratlan tábla; tiszta helyzet: az írásra alkalmassá tett viasztábla.

tactum – ütem.

tachygraphia – gyorsírás.

tacitus consensus – hallgatólagos beleegyezés.

talentum – tehetség, adomány (súlymérték, pénzegység a görög államokban.)

tardiloquus – lassan beszélő.

tautologia – szóhalmozás, fecsegés.

taxatio – becslés, árbecslés.

telegramm – távirat.

telegraphia – távírás, távíróhivatal.

telestichon – oly vers az ó- és középkori latin irodalomban, amelynek minden sora ugyanarra a betűre végződik, vagy összeolvasva az utolsó betűket, azok értelmes szót vagy nevet alkotnak.

tendentia – irányzat, törekvés, célzatosság.

tentamen, tentamentum – kísérlet, próba.

tentatio – kísértés, megpróbáltatás.

tercia – betűnagyság (16 pont).

terminatio – behatárolás, meghatározás.

terminológia – műnyelv; egy tudományszakban használatos műszavak összessége; tana, foglalatja.

terminus technicus – műkifejezés, műszó, szakkifejezés.

terrioloquus – rettenetesen beszélő.

terzina – három soros versszakokból álló összefüggő versforma, amelyben minden sor az utána következő harmadik sorral (terzia-rima) rímel. Sorai öt jambusból állanak (v. ö. Dante, Divina commedia).

testamentum – végrendelet.

testimonium – bizonyítvány.

tetracolon – négytagú körmondat.

tetralogia – négy részből álló mű.

tetrastichon – négysoros vers.

text – betűnagyság (20 pont).

textura – 1. szöveg; 2. gótikus betűfaj, amit az ősnyműdászok Németországban és Hollandiában alkalmaztak, különösen a latinnyelvű könyvekhez.

textus – szöveg.

theatrum – színház, játékszín.

theca – táska, füzet, könyves szekrény, polc.

thema – téma, 1. tétel, zenei motívum; 2. az írásmű tárgya, anyaga; 3. alapgondolat, tartalom.

theorema – tantétel, elméleti tétel.

theoremation – kis tétel.

theoria – elmélet.

theosis – egyesülés az istenséggel.

thesaurus – kincs, kincstár, tárház; kincses ház; képes értelemben igen sok vegyes vagy bőséges tartalmú műnek, folyóiratnak gyakori címe.

thesis – állítás, tantétel.

theurgia – varázslás.

threnodia – panaszdal.

threnus – sirató dal.

títubantia – tétovázás, ingadozás.

títubatio – bizonytalanság, ingadozás.

titulatura – címzés.

titulus – cím; könyvcím; rang, megszólítás.

togata – a latin nemzeti vígjáték neve.

tomus, tomulus – kötet, kötetecske.

topographia – helyleírás, részletes földrajz, tájrajz.

tractatum – értekezés.

tractatio, tractatus – 1. tárgyalás, kidolgozás, vizsgálás; 2. értekezés.

traditio – hagyomány, írásban fennmaradt hagyomány.

traductio – fordítás idegen nyelvre vagy idegen nyelvből, átvezetés, átültetés.

tragicomoedia – játék, amelyben a szomorú és vidám motívumok együtt fordulnak elő.

tragicum – a szomorúság drámai eleme, anyaga.

tragoedia – tragédia; szomorújáték.

transcriptio – átírás.

transfiguratio – átváltozás, megdicsőülés.

transformatio – átváltozás, alakváltoztatás.

translatio – fordítás (transféro, -ferre, -tuli, -latus = átvisz, átvesz).

transmutatio – elcserélés, betűcsere.

transnominatio – név- vagy szócsere, szóhelyettesítés más jelképes kifejezéssel.

transsumptio – átvitel, retorikai alakzat.

travestia – komoly, terjedelmes irodalmi mű tréfás utánzata.

trema – a betűk fölé tett kettőspontból álló írásjel.

tributio – osztás, felosztás.

trigon – három pont, hangjegy a régi kottákon.

trilingvis (trilinguis, tres-lingua) – három nyelvű.

trilógia – három részből álló műalkotás.

trimeter – három verslábból álló verssor; rendszeren három kétszólamú verslábból áll.

tripartitum – három részből álló könyv, hármaskönyv (tres; pars, -tis, -es) (v. ö. Werbőczy).

triptychon, -a – lásd diptychon.

trivirga – hármas vessző a régi hangjegyeken.

trochaeus – egy hosszú és egy rövid szótagból álló klasszikus versláb.

tropus – hasonlat, valamely szónak képletes használata.

typographia (typos-grapho) – tulajdonképpen minden oly lenyomat, amit egy sablon, egy typus útján nyerünk; szorosabban a betűk lenyomata, vagyis az a kép, az a külső megjelenési forma, amit a betűk útján a papíron nyerünk; a typographia szóval jelölik a nyomdatechnikát, azokat az ipari, gépi és vegyi eszközöket vagy ezek összességét, amikkel a nyomtatványt előállítják, vagy általában a nyomdászatot.

typographiai pont – a betűmagyságok egysége; a méternek 2660-ad része.

U

ubertas verborum – szóbőség, kifejezésbeli gazdagság.

ultima ratio – utolsó érv.

ultimatum – utolsó felszólítás, végső követelés.

umbilicus – az irattekercs pálcikájának két gombos vége vagy maga a pálcika.

unicum (unicus, -a, -um = egyetlen) – az oly ritka és becses könyvről mondja a könyvkereskedő vagy gyűjtő, amelyből akár a példány egyéni adottságai miatt – akár mert valóban egyetlen példány létezik belőle – csak nagyon kevés, vagy egyetlen példány van. Unicum lehet oly példány, amelyet a szerző valamely jelentékeny személynek sajátkezű ajánlásával látott el, vagy más, különleges, nem sokszorosítható attribútuma van.

universáliák – általánosságok, általános fogalmak.

universitas, -atis – 1. egyetem, 2. a világegyetem, világmindenség.

urbarium – úrbér; oly rendelet, amely a földesurak birtokain megtelepedett jobbágyság jogait és kötelességeit szabályozza.

utópia – seholsem; oly világ, amely csak írók, költők, filozófusok elképzeléseiben létezik; az eszmék ígéretföldje (v. ö. Morus Tamás). Ideálista államregények.

ut infra – mint lenn, utalások a szöveg utóbbi helyére.

ut supra – mint fenn, utalások a szöveg előbbi helyére.

V

vacat – üres oldal.

vademecum – (vade mecum = jöjj velem), zsebkönyvek, utikalauzok gyakori, szimbolikus címe.

vaniloquentia – hiábavaló, üres beszéd, kérkedés.

vaniloquium – üres beszéd.

vaniloquus – üres beszédű, kérkedő.

varia – vegyesek, különfélék. A kevésbé jelentékeny könyvtári szakcsoportok gyűjtőneve (ide tartoznak pld. a sport, kártya, sakk irodalma, köszöntő-könyvek, párbaj, szerelmi levelező stb).

varians – változat; varians kiadásokról akkor beszélünk, ha ugyanazon műnek külsőleg jelentéktelen eltéréseket mutató, többféle kiadása létezik. Varians kiadások lehetnek ugyanazon műnek különböző helyen, nyelveken megjelent változatai stb. Variánsok származtak akkor, ha a könyv nyomtatása közben jöttek rá egy-egy hibára, vagy más okból kellett a szövegen változtatni; így a könyv példányainak egy része az eredeti, a másik része a megváltoztatott szöveggel jelent meg.

variatio – változat, változatosság.

vaticinatio – jóslat, jövendölés.

vaticinium – jövendölés

vates – jövendőmondó.

vehementia – hevesesség, indulatosság.

vellicatio – ingerkedés.

veneratio – tisztelet, imádat.

verbum, -i, -a – ige, szó.

verdict – döntés, ítélet.

verificatio – igazolás, megerősítés.

veriloquium (verus-loquor) – igaz-beszéd, eredeti beszéd (Cicero fordítása a görög etymologia = szószármazástan szóból).

veriverbium – igaz beszéd, mondás.

versalia – nagy kezdőbetűk.

versificatio – verselés.

vertatur – fordíttassék.

verte – fordíts.

verso – a papír hátsó oldala, hátlapja.

versutiloquus – ravaszul beszélő.

vestigatio – nyomozás.

vestigium, -a – 1. nyom, nyomdok, lábnyom; 2. hagyomány.

vestitus libri – a könyv táblája (ruházata, öltözete), kötése.

vide – lásd (video, -ere – látni).

vidimatio – láttatkozás.

virga – vessző.

virgula – vessző (írásjel).

viridarium – 1. zöld liget, pihenőhely, üdülő; 2. átvitt értelemben: léleküdtő olvasmányok könyve; 3. értekezés.

visio – látomás.

visum – útleveél láttatkozás. Eredeti jelentése látomás, tünemény.

visum repertum – orvosi látletet.

vivificatio – megelevenítés.

vocabularyum – szótár.

vocatio – hivatás.

vocativus – megszólító eset.

vociferatio – hangos beszéd, kiabálás.

voculatio – hangsúlyozás.

volumen – tekercs. Az ókori tekercsalakú könyvek neve, ma egy kötetet jelent valamely nagyobb műből.

vox, -cis – hang, szó, szavazat.

vulgarisatio – népszerűsítés, valamely nagyobb képzettséget igénylő műnek könnyen érthető stílusban való előadása.

X

xenia – irodalmi vonatkozású epigramma. Ajándék, az ajándékot kísérő levél, üdvözlét, vagy az ajándék verses felirata (v. ö. Martialis epigrammáinak 13. könyve, Goethe és Schiller szatirikus epigrammái).

xylographia – fametszet. A könyv történetének jelentős állomása; a mai értelemben vett könyvnyomtatás előtti időkben fatáblanyomat volt a könyv készítésének módja (Donatusok lásd ott). A könyv díszítésének ma is felülmúlhatatlan finomságú módja, mely magasrendű művészetté nemesedett. A fametszet volt az első illusztrációs módszer, amit a modern technika minden vívmánya sem tud helyettesíteni vagy kiküszöbölni.